

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ludmila Štorková

**Šikana, její charakteristika a výskyt mezi žáky druhého stupně
vybrané základní školy**

Olomouc 2018

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Josef Konečný, CSc.

Prohlašuji tímto, že jsem zadanou bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením Doc. PhDr. Josef Konečný, CSc. a uvedla v seznamu literatury veškerou použitou literaturu a další zdroje.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Děkuji Doc. PhDr. Josefu Konečnému, CSc., za jeho trpělivý přístup, cenné podněty a rady, které mi jako vedoucí bakalářské práce poskytoval při jejím zpracování.

Děkuji také žákům, učitelům a ředitelům škol, v nichž byl výzkum realizován a bez jejichž přispění by bakalářská práce nemohla vzniknout.

ÚVOD

Zatímco v minulosti bylo téma šikany takřka tabu, a to jak mezi laickou, tak i odbornou veřejností, dnes se již mnohem více ví, že šikana je fenoménem, který se ve školství objevuje, který lze však při vhodném přístupu zvládnout, ideálně mu předejít. Přesto však počty případů šikany narůstají, týkají se i učitelů, k čemuž přispívají i moderní technologie, které v rukou agresorů mohou sloužit jako mocné zbraně.

Z důvodu závažnosti tohoto tématu, která patrně nebude v dohledné době oslabena, byla šikana, konkrétně šikana na druhém stupni základních škol, zvolena jako téma bakalářské práce. Cílem bakalářské práce je analyzovat výskyt šikany na druhém stupni základních škol, včetně přístupu žáků a rodičů k šikaně.

K naplnění tohoto cíle vede reflexe dostupných odborných poznatků z oblasti šikany a též realizace vlastního výzkumného šetření. V prvních třech kapitolách práce je přiblížena problematika šikany. Nejprve je podána její základní charakteristika, včetně popisu hlavních aktérů šikany. Dále je vysvětlena dynamika šikany, její dílčí fáze a pojednáno je též o šikaně v širším kontextu, tj. nikoliv pouze jako o problému škol, ale jako o problému celospolečenském. Třetí kapitola práce je věnována tématu prevence a zvládání šikany, přičemž detailněji je uvedena role učitele v této oblasti.

Na teoretická východiska je navázáno popisem realizovaného kvantitativního šetření, jehož cílem bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti a postupy žáků druhého stupně v oblasti šikany. Dílčím cílem bylo analyzovat přístup rodičů žáků ke svým dětem a škole v souvislosti s problematikou šikany. Metodami výzkumu bylo dotazování, jako technika sběru dat byly užity dva dotazníky vlastní konstrukce. Výzkumný soubor tvořili žáci osmých tříd základních škol v Olomouckém kraji (jednalo se o 93 respondentů) a jejich rodiče (22 respondentů). Stanoveny byly čtyři výzkumné otázky a čtyři hypotézy. Získané výsledky byly zpracovány pomocí statistických metod, k ověření hypotéz byl užit chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku.

V diskusi jsou výsledky vztaženy k výzkumným otázkám a komparovány jsou s poznatky z odborné literatury. V závěru jsou shrnuty hlavní výsledky výzkumu, uvedeny jsou také jeho limity, ale i přínos a formulována jsou doporučení pro školy, v nichž byl výzkum proveden.

TEORETICKÁ ČÁST

• CHARAKTERISTIKA FENOMÉNU ŠIKANY

První kapitola práce je věnována úvodnímu přestavení fenoménu šikany. Podány jsou vybrané definice šikany, vysvětlen je původ pojmu a jeho význam. Uvedeny jsou také hlavní znaky šikany, její základní členění. V závěru kapitoly je pojednáno o aktérech šikany, k nimž jsou přiřazeni nejen tzv. agresoři a oběti, ale i další protagonisté – např. rodiče či učitelé.

• Vymezení termínu šikana

Termín šikana pochází podle Říčana (1995, s. 25) z francouzského výrazu *chicane*, který lze přeložit jako zlomyslné obtěžování, týrání, pronásledování apod. Do českého prostředí vnesl pojem šikana pražský psychiatr P. Příhoda, který toto slovo užil pro patologické chování objevující se v tehdejší československé armádě.

Definovat, co je to šikana, je jen zdánlivě snadné. Jak uvádí Lines (2008, s. 18), existuje velké množství definic šikany, nicméně shoda na jedné jediné neexistuje. Za šikanu bývá nejčastěji považováno tělesné ubližování, čímž ovšem tento jev není zcela vyčerpán. Šikanou se může rozumět systematické zneužívání moci, agresivní jednání vedené přáním jedince ublížit druhé osobě, ale též dlouhodobě realizované násilí mající formu fyzickou či psychickou vůči člověku, který je oproti agresorovi evidentně slabší. V souvislosti s nejednoznačným pojmáním šikany upozorňuje Janošová et al. (2016, s. 26), že i v samotném označení šikany se v různých jazycích odráží odlišné nahlížení na to, co je pro šikanu charakteristické. Označení šikany ve španělštině (*violencia*) či v italštině (*prepotenza*) se vztahuje především k fyzickému násilí, zatímco japonský výraz *ijime* se váže k sociální manipulaci.

S tím, jak je odborníky věnována pozornost tomuto jevu, ale i s jeho větší obeznamostí ze strany laické veřejnosti a zároveň s nárůstem šikany ve společnosti, včetně zcela nových prostředích, v nichž se objevuje, je však dnes již poměrně zřejmé, jaký fenomén výraz šikana zastupuje. To, co je pro šikanu podle Janošové et al. (2016, s. 26-27) charakteristické, jsou tři hlavní znaky: abychom mohli hovořit o šikaně, musí se jednat

o záměrné a agresivní jednání jedné osoby (případně skupiny) vůči druhé (nebo jiné skupině), patrná musí být nerovnováha sil mezi aktéry šikany a třetím klíčovým rysem je opakovanost. Od toho se také odvíjí vymezení toho, co za šikanu považovat nelze: šikanou není škádlení, které se v dětském kolektivu objevuje poměrně často. Při škádlení dochází k průběžnému střídání obou rolí (tedy toho, kdo škádlí, a toho, kdo je škádlen), aktivita představuje pro její účastníky do značné míry zábavu. V případě, že škádlení překračuje určitou normu, hrozí riziko ublížení některé osobě, jedinci se toto chování nelíbí apod., dochází k přerušení této aktivity, v níž není primárním cílem někomu ublížit, ponížit jej, zničit jej. Dle téhož zdroje nelze považovat za šikanu ani konflikt, byť fyzický, mezi dvěma stranami, které se vyznačují přibližně stejnou silou, mocí.

Současné nahlížení na šikanu se ovšem v některých parametrech proměňuje. Klasickou definici šikany podávají Říčan a Janošová (2010, s. 21), podle kterých *„šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové, s hrozbou opakování.“* Z hlediska práva bývá podle Matouškové (2013, s. 237) za šikanu považováno *„úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.“* Nicméně jak zdůrazňuje Janošová et al. (2016, s. 43-45), v poslední době je zpochybňována záměrnost šikany. Důvodů, proč tomu tak je, je více. V praxi bývá obtížné určit, zda se jednalo v případě šikany o jednání záměrné či nikoliv, ve školním prostředí mají pedagogové problém záměrnost jasně určit, případně prokázat. Navíc zdůrazňování záměrnosti vede k tomu, že není-li tato zřejmá, dochází k bagatelizaci situací ubližování, jednání není označeno za šikanu a není mu tedy ani věnována potřebná pozornost. Třetí důvod je spojen s tzv. morálním vyvazováním, kdy původci násilného chování často své jednání označují za chování oprávněné, neškodné, děti (ale i dospělí) si dokáží své jednání racionálně odůvodnit, či jej odlišně interpretovat – např. jako obranu hodnot, ochranu jiné osoby apod. Odlišnost v nahlížení na šikanu se týká také pohledu na agresory, za které byly dříve takřka výlučně označovány děti problémové. Velmi často se šikany dopouštějí děti, u kterých není přítomno nevhodné či dokonce sociálně-patologické chování, což vede k domněnce, že je šikana de facto normálním jevem, který se vyskytuje ve školním prostředí, a stává se tak důsledkem situací, do kterých se děti často dostávají.

Tím se ovšem proměňuje i pohled na aktéry šikany, příčiny šikany, a možnosti intervencí, především však na možnosti prevence. Podle Koláře (2011, s. 7) je tak zapotřebí vnímat šikanu jako problém moderních společností, který se vyskytuje v jakémkoliv prostředí. Může začít v rodině, v níž se nejčastěji jedná o šikanu mezi sourozenci. Dále pokračuje

ve školním prostředí, zájmových kroužcích a vyskytuje se i v zaměstnání: v tomto prostředí častěji hovoříme o mobbingu, bossingu, stuffingu. Se šikanou se však lze setkat i v partnerských vztazích, v situacích, v nichž je patrná asymetrie vztahu mezi dvěma či více osobami, s ohledem na moc, kterou některá strana má – to se týká např. domovů pro seniory, nemocničního prostředí apod.

V bakalářské práci se zabýváme šikanou ve školním prostředí. Dále v textu tedy uvádíme hlavní znaky šikany ve škole a charakterizujeme též hlavní aktéry školní šikany.

• **Základní atributy šikany**

Šikana je podle Fischera a Škody (2014, s. 26) sociálně-patologickým jevem, nicméně vždy je nutné přihlídnout k prostředí, v němž se odehrává, konkrétně k normám daného prostředí. Podle autorů existují místa, v nichž se šikana stává normou – jednat se může např. o prostředí vězeňské. To pochopitelně dle našeho názoru neplatí pro prostředí školní, v němž agresivita normou chování není, byť pochopitelně i ve vězeňském prostředí se jedná o normu takto vnímanou jeho obyvateli, v rámci určité subkultury (vězeňské). Tím, že se jedná o sociálně-patologický jev, nastává někdy podle Říčana (1995, s. 27) situace, kdy se k němu přidružují i další sociálně-patologické jevy, např. rasismus nebo sexuální zájem. V některých případech se může jednat i o homosexuální případy.

Šikana je jevem, který lze trestně stíhat. Podmínkou je však možnost prokázat úmysl pachatele a též míra společenské nebezpečnosti, kdy dle zákona musí dané jednání dosáhnout určité intenzity, která je v zákoně jasně deklarována. V opačném případě se jedná o přestupek. Nicméně u osob mladších 15 let se nejedná o trestní odpovědnost. Přesto se však pochopitelně orgány činné v trestním řízení těmito skutky zabývají, vyšetřují je a případ může být projednáván i soudem, který však může dítěti uložit pouze výchovné opatření – jedná se např. o dohled, ochrannou výchovu, která probíhá v diagnostickém ústavu, potrestání mohou být také rodiče dítěte (Matoušková, 2013, s. 237).

Pro šikanu je charakteristické, že většina jejích případů zůstává neodhalena. Příčinou je nejen obtížná identifikace šikany, především se však jedná o důsledek skrytosti šikany, která existuje na více stupních, mezi všemi jejími aktéry. Šikana je spojena s násilím a strachem a tyto jevy vytvářejí specifickou atmosféru, umožňující šikanu nejen bagatelizovat, ale též ji utajovat, mnohdy s jejím současným dalším rozvíjením (Kolář, 2005, s. 18).

Závažnost šikany narůstá v závislosti na tom, jak často je oběť napadána a jak dlouho šikana trvá. Čím jsou útoky častější, tím traumatictější situace pro jedince je a s délkou trvání

šikany se také zvětšují její následky. Platí také, že čím déle šikana trvá, tím naléhavější je její rychlé a optimální řešení (Říčan, Janošová, 2010, s. 27).

Příčiny šikany jsou v zásadě dvojí: na šikanu lze nahlížet jako projev nemoci, resp. závislosti či závislostního chování. Velmi často pocítují závislost agresor i oběť, nicméně závislost může být i jednostranná. Aktualizován je strach (agresor často svým jednáním překrývá vlastní strach, strach je přítomen také u oběti), opakované jednání může přinášet jedinci libé pocity (zejména tedy agresorům, i když také oběť může pocítovat potvrzení představ o sobě samém, ocitá se v roli, kterou zná a která je tak předvídatelná), čímž se šikana blíží těmito znaky závislostnímu chování. Dynamika závislosti v sobě také obsahuje klíč k jejímu řešení, resp. návod k tomu, jak jednat či nejednat: základním pravidlem je neprovádění konfrontace oběti s agresorem, neboť závislý jedinec není schopen z této závislosti vystoupit, tedy se např. bránit, pravdivě uvést, co se stalo. Kromě toho však bývá šikana onemocněním celé skupiny, nikoliv pouze dvou jedinců – tj. stává se projevem poruchy vztahů ve třídě (Kolář, 2011, s. 32-43).

Lze rozlišit více forem šikany. Hlavní dělení spočívá v klasifikaci šikany na přímou a nepřímou. Přímá šikana může zahrnovat působení bolesti bitím, kopáním, bodáním, pálením, řezáním atd., dochází také k tělesné manipulaci (na oběť je vyvíjen nátlak, aby se např. vysvlékla, snědla něco nechutného). K přímé šikaně patří také odcizování věcí, tlak odevzdat peníze, vlastní majetek. K dalším projevům patří slovní napadání a zotročování (agresor je pánem, oběť sluhou – plní pro agresora určité úkoly, často i takové, které lze trestně stíhat). Nepřímá šikana je spojena se sociální izolací oběti – tohoto typu šikany se častěji dopouštějí dívky. Vyskytnout se mohou případy, kdy se šikana objevuje pouze v jedné z těchto podob, často jsou však přítomny obě, kdy většinou přímé šikaně předchází šikana nepřímá (Říčan, Janošová, 2010, s. 21-22). Toto dělení však může obsahovat dílčí podkategorie, jak je znázorněno na obrázku 1.

Obrázek 1: Druhy šikany

wop48F4.tmpoleObject0.bin

Zdroj: Šmahaj (2014, s. 37).

Z obrázku vyplývá, že u každé z obou hlavních kategorií lze rozlišit jednání fyzické a verbální, ale též aktivní a pasivní, přičemž pasivita se týká nejen agresorů, ale i těch, kteří šikaně přihlížejí.

Podle Říčana a Janošové (2010, s. 30-31) se mezi chlapci nachází více agresorů, ale i obětí přímé šikany. Zatímco chlapci se častěji dopouštějí fyzického násilí, dívky užívají spíše verbální formu agrese. Chlapci většinou šikanují chlapce, dívky jsou šikanovány častěji také od chlapců. Velikost školy nebo třídy nemá vliv na výskyt šikany, roli však hraje zaměření školy – u výběrových škol, ve smyslu škol pro nadané žáky apod., se setkáváme se šikanou méně. Naopak více šikany je na školách nacházejících se ve speciálním segmentu vzdělávání, ale též v ústavní péči. S věkem se výskyt šikany v třídních kolektivech snižuje.

• **Protagonisté šikany**

Při pojednávání o šikaně je nejčastěji věnována pozornost agresorům a obětem, nicméně jak bylo uváděno, šikana se týká i dalších aktérů. V textu je tedy pojednáno také o žácích, kteří jsou svědky šikany, učitelích, ředitelích a škole jako instituci, včetně vlivu školního nebo třídního klimatu na výskyt šikany. Dále zmiňujeme roli rodičů a působnost širšího sociálního společenství – komunity, veřejnosti, politiky státu.

Děti jako agresori

Podle Říčana a Janošové (2010, s. 54-55) bývá agresor často tělesně zdatný, nicméně mohou se objevit i výjimky, které svůj malý vzrůst či nedostatek síly kompenzují vysokou inteligencí, manipulací apod. Nežádka se jedná o děti impulzivní, temperamentní. V osobní historii můžou být přítomny další patologické jevy, jakými jsou lhaní, krádeže, podvádění, vandalismus, nicméně jak autoři zdůrazňují, i mezi agresory jsou žáci slušní, bývající v oblíbenosti učitelů kvůli svému vzornému chování. Zcela jistě je přítomno nízké sebevědomí. Jednat se může o osoby dominantní, panovačné, kruté, kterým chybí empatie.

Kolář (1997, s. 55-56) dělí agresory do tří skupin. První zastupuje jedinec hrubý, primitivní, impulzivní, který mívá kázeňské problémy, nerespektuje autority, často bývá členem party, která se dopouští trestné činnosti. Šikanování bývá v tomto případě kruté, od oběti i svědků je požadována poslušnost. Většinou se jedná o děti, které vyrůstaly nebo stále vyrůstají v prostředí, v němž se vyskytuje násilí nebo tvrdá, autoritativní výchova. Zástupce druhé skupiny bývá slušný, avšak je úzkostný, může se jednat o osobnost narcistickou nebo se sadistickými sklony. Svoji oběť mučí, často velmi sofistikovaně. Oproti první skupině provádějí tyto agresori šikanu bez svědků. Jedinci patřící do této skupiny často vyrůstali nebo vyrůstají v rodinách citově chladných, uzavřených vůči okolí, výchova může mít formu zanedbávání, především psychického. Třetí skupinu tvoří žáci, kteří jsou tzv.

sociometrickými hvězdami – tj. dominují v třídním kolektivu pro svoji společenskost, dobrodružnou povahu, optimismus, humor. Šikana má podobu hry, zábavy, legrace, ve skutečnosti však oběť velmi ponižuje. Rodiny těchto agresorů nebývají výrazně specifické, nicméně může v nich být kladen menší důraz na morálku, dodržování společenských hodnot a norem.

Jiné dělení nabízejí Ellwood a Davies (2010, in Janošová et al., 2016, s. 50), kteří rozlišili agresora klasického a smutného. Klasický agresor je dítětem sociálně úspěšným, které si díky své dobré pozici ve třídě nebo škole vynucuje dodržování řádu (mnohdy se jedná o vlastní představu takového řádu), a to prostřednictvím násilí. Smutný agresor naplňuje stereotyp o agresorovi v případě šikany: jedná se o dítě pocházející ze sociálně slabé, nefunkční rodiny, mívá nálepku problémového žáka.

Děti jako oběť

Také oběti se mohou vyznačovat určitými rysy, formami chování, zkušenostmi, které u nich zvyšují riziko, že se stanou oběťmi šikany. Patří k nim např. neschopnost čelit agresí, snadné vzdávání se či přímo ústup, pokud se dítě s agresivitou střetne. Ve větším riziku se také ocitají žáci nějakým způsobem znevýhodnění mezi vrstevníky (choroba, nižší věk, slabá tělesná konstituce, postižení, porucha apod.). Vliv však má i způsob chování, které si dítě osvojilo v rodině. Pakliže je v ní agresivita tabu, dítě neví, jak v takové situaci jednat. Opačným případem je výskyt agresivity v rodině, kdy dítě je zvyklé vstupovat do role oběti v případě konfliktů, hádek, fyzického napadání apod. (Vernberg, Biggs, 2010, s. 7-8). Podle Bendla (2003, s. 15) však existují i agresivní oběti, které se ocitají ve dvojí roli – jsou jak oběti, tak i samy šikanují. Důvodem je nízké sebevědomí, představa o vlastní slabosti, kterou se tyto žáci snaží převést v opačné jednání.

Děti jako přihlížející

Janošová et al. (2016, s. 45-46) uvádějí, že děti mívají často problém rozlišit, co je to šikana, přičemž nebývají výjimečné i případy, kdy dítě vyjadřuje negativní postoj k šikaně, odsuzuje ji, samo se jí však dopouští, a to s tím, že ji omlouvá, bagatelizuje, obhajuje. Přihlížející si všímají kontextu, v němž se šikana odehrává, přisuzují mu značný význam – šikanování pak bývá označováno za legraci, mající nezpochybnitelnou a odůvodněnou příčinu, např. že si za to oběť může sama. Pokud se šikana týká dětí samotných, nebo je jim prezentován případ šikany např. na obrázcích, dochází k označení daného chování za šikanu.

Jestliže však má dítě posoudit případ šikánování spolužáka, většinou je toto jednání zlehčováno a omlouváno.

Přihlízející však nemusí být vždy nečinný a nastávají i případy, kdy se děti, kterých se šikana primárně netýká, přidají na stranu agresora. Důvody, proč k tomuto dochází, bývají v zásadě dvojí: jednání je pro dítě atraktivní, nebo naopak u něj vyvolává strach. Tím, že se dítě k agresorovi nebo skupině agresorů přidá, dostává se mu určité ochrany a samo tak u sebe snižuje riziko, že se stane obětí. Pochopitelně stále však existují děti, pro které je toto jednání nepřijatelné a dokáží dokonce šikanu řešit (oznámit ji, vystoupit proti agresorovi, pomoci oběti apod.). Těchto dětí je ve třídách méně a bývají to jedinci se silně rozvinutým prosociálním jednáním, jehož základy jsou položeny již v rodině (Říčan, Janošová, 2010, s. 64-65).

Školní a třídní klima

Školní klima odráží charakteristiku školy, její uznávané hodnoty, cíle vzdělávání. Projevuje se v atmosféře ve škole a v sociální rovině se týká kvality vztahů mezi žáky, učiteli, vedením školy. Dobré školní a třídní klima vede k tomu, že žáci i učitelé chodí do školy rádi, odmítají v ní přítomnost sociálně-patologických jevů a sami přispívají k jejich eliminaci. To je spojeno s osobní odpovědností, která přináleží nejen učitelům, ale také žákům. Pokud se škola nebo třída vyznačuje nízkou kvalitou klimatu, škola či třída nejsou vnímány jako bezpečné prostředí, což dává možnost výskytu šikany (Janošová et al., 2016, s. 308).

K faktorům souvisejícím s třídním nebo školním klimatem, které vedou k výskytu šikany ve škole, patří neztotožnění se normami a hodnotami školy, jejich nedostatečná internalizace žáky či učiteli, ale i podceňování drobnějších konfliktů, které ve skutečnosti mohou být prvními příznaky šikany. Nárůst šikany nastává, pakliže se nedostatečně zohledňuje problémové chování žáků, roli má i přístup k obětem (nedostatečná emoční podpora, laxní a pomalé řešení). Žáci, kteří vyrůstají v bezpečném a příznivém klimatu školy nebo třídy, mívají lepší prospěch a učí se být více podporující, méně lhostejní vůči tomu, co se děje v jejich okolí, více pomáhají, preventivní programy jsou také v těchto školách efektivnější (Hinduja, Patchin, 2012, s. 23).

Učitel, škola

Přestože se učitelé ocitají při řešení šikany podle Koláře (2016, s. 8) „v první linii“, smutnou skutečností zůstává, že vhodně řešit šikanu většinou neumějí. Nutností je jejich vzdělávání v této oblasti. Jak autor uvádí, z výzkumu realizovaného v roce 2001 v celé České

republiky vyplynulo, že 90 % pedagogů není schopno základní diagnostiky. Autor, který je předním odborníkem na tuto problematiku a mimo jiné zasvětil svůj život osvětě v oblasti šikany, vzdělávání pedagogů a dalších odborníků v problematice šikany, přibližuje svoji vlastní zkušenost s tím, jak jsou učitelé obeznámeni s řešením šikany: „*V situaci, kdy zadávám frekventantům semináře řešení skutečně komplikovaných případů, které se staly, neuspěje nikdo. Je to pochopitelné, protože šikanování je paradoxní a selským rozumem nepochopitelný problém. Kdo není na jeho řešení odborně připravený, nemá šanci uspět.*“ (Kolář, 2016, s. 8).

Role učitelů, školy, včetně ředitele školy, je významná jak při prevenci šikany, tak i při jejím řešení. Více je o tomto aspektu šikany pojednáno v kapitole třetí.

Rodiina, rodiče

Rodiče většinou podle Říčana (1995, s. 42-43) o šikaně nejsou příliš zpraveni. Nepředpokládají, že se jejich potomek stane obětí, či dokonce bude agresorem. Nejsou většinou schopni rozpoznat její příznaky, nevědí, jak šikanu řešit. V případě, že se rodič dozví o tom, že jejich dítě ubližovalo jinému či učiteli atd., charakteristickou reakcí bývá sankce, včetně tělesného potrestání. Takové jednání ovšem může situaci ještě více eskalovat, případně agresor své chování na čas pozastaví, avšak ke změně v postoji k šikaně a změně chování nedochází. Dle autora existují i rodiče, kteří dokonce své dítě za toto chování ocení, pochválí, kdy jej současně přeznačkují např. za projev schopnosti prosadit se, bránit se, příznak asertivity apod. Vůči škole mohou být rodiče arogantní, nebo v lepším případě nespoupracují a viní školu. Takovýto přístup však dle téhož zdroje vede k tomu, že se rodiče nevědomě stávají nepřímými aktéry šikany. Rodiče se častěji dozvědí o šikaně, pakliže je jejich dítě obětí, nikoliv agresorem. I v těchto případech se však lze setkat s nevhodným chováním – rodiče mohou dítěte nabádat k tomu, aby se nebránilo, nechtějí případ řešit se školou, neboť ji vnímají jako nekompetentní. Dítě může být i vlastními rodiči obviněno z toho, že k tomuto jednání přispělo (vlastní neschopností atd.), čímž ovšem nejen že dítěti nepomohou, ale ještě více jej ponoří do jeho bezradnosti, úzkosti, strachu.

Širší sociální kontext

Na straně společnosti či komunity lze v souvislosti se šikanou identifikovat protektivní a rizikové faktory. K rizikovým faktorům patří koncentrace rodin ohrožených sociálně-patologickými či jinak nepříznivými vlivy (chudoba, bezdomovectví, příslušnost k národnostní menšině, etniku), nízká podpora školy ze strany zřizovatele, nedostatečné

financování škol, nedostatek sítě pomoci a podpory pro oběti, ale i agresory a další zúčastněné osoby, nedostupné vzdělání v této oblasti pro pedagogy, nedostatečně navázaná spolupráce školy s organizacemi a institucemi v regionu, zabývajícími se šikanou. Mezi protektivní faktory je řazeno dobré nastavení hodnot ve vzdělávání, optimální nabídka odborné pomoci, včetně provázanosti poskytovaných služeb, důraz kladený na solidaritu a dodržování norem ve společnosti (MŠMT, 2016, s. 17).

• **DYNAMIKA A PRŮBĚH ŠIKANY**

V druhé kapitole práce se detailněji zaměřujeme na popis průběhu šikany. Uvedeno je pět základních fází šikany, následky šikany a její projevy a v závěru kapitoly se zamýšlíme nad tím, co činí z šikany problém nikoliv konkrétního společenství, v němž se odehrává, ale též problém společenský.

• **Fáze šikany**

Šikana je procesem plíživým, který se postupně rozvíjí a narůstá na intenzitě. Její průběh lze tedy rozdělit do dílčích etap, které se prolínají, přičemž platí, že v každé etapě může být šikaně zamezeno. Na obrázku 2 je zachycen průběh šikany v jejích pěti základní fázích.

Obrázek 2: Průběh šikany

wop4C31.tmpoleObject1.bin

Zdroj: Šmahaj (2014, s. 38)

Výše uvedené grafické zobrazení je shrnutím poznatků Koláře (1997, s. 31-36), který těchto pět stádií popisuje následovně:

- **zrod ostrakismu:** počátek šikany je spojen s typickými rysy školní třídy, v níž se vždy ocitá alespoň jeden outsider, žák, který se z různých důvodů obtížně začleňuje do kolektivu. Dříve nebo později začíná být tomuto jedinci ubližováno, zpočátku např. slovními nadávkami;

- přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese: v této fázi se již začíná objevovat agrese a též manipulace. Oběť bývá pro agresora, ale i přihlížející zdrojem zábavy, velmi často však slouží i jako obětní beránek v souvislosti s tlakem a stresem, které ze školní docházky vyplývají. Agrese bývá v této fázi mírnější, nicméně již se opakuje;
- vytvoření jádra agresorů: ve třídě se formuje skupina agresorů, která si cíleně volí oběť. Zároveň se třídní kolektiv rozpadá do menších skupin. Pakliže se ve třídě nenachází žáci, kteří se nebojí agresorům postavit (třeba i tím, že šikana oznámí učiteli), šikana se začíná plně rozvíjet;
- většina přijímá normy agresorů: třída přejímá normy agresorů, v této fázi již bývá obtížné postavit se vůči nim. Agresivita začíná mít podobu viru, infekce, která „nakazí“ i jedince dosud se projevující velmi mírně a neagresivně;
- dokonalá šikana: celá třídní skupina je rozdělena na „pány“ a „otroky“, šikana dominuje, projevuje se bez větších omezení. Existence násilí je třídou považována za normu.

Janošová et al. (2016, s. 32) uvádějí, že pro překročení z prvních fází do dalších, resp. pro přerod dílčích konfliktů do šikany jako problému celé třídy, je důležité nerovnoměrné rozložení sil. Budoucí agresor disponuje převahou fyzické nebo psychické síly (manipulace, verbální zdatnost), zatímco budoucí oběť je fyzicky slabá, introvertní apod. Tato převaha začíná nabývat na významu s četností jednotlivých incidentů. Tím, jak útoky narůstají, ať již frekvencí, nebo intenzitou, dostává se oběti ze strany spolužáků méně podpory, až oběť zůstává osamocena.

• **Příznaky a následky šikany**

Bělíková (2018) dělí projevy šikany do tří hlavních skupin, které jsou následující:

- varovné signály šikany: na šikanu lze usuzovat v případech, kdy se žák straní kolektivu, nebo je v něm osamocen, je od něj izolován, což je patrné např. o přestávkách, v hodinách tělesné výchovy, kdy tento žák není vybírán do sportovních skupin apod. Pokud má žák hovořit před třídou, je nejistý, ustrašený. Celkově působí smutným, uzavřeným dojmem. Velmi často se zhorší jeho prospěch, mívá poničené věci, nebývá připraven na výuku, přičemž nedokáže tyto změny vysvětlit. Ve škole může častěji absentovat, patrné mohou být i modřiny, odřeniny, škrábance, které jsou opět jedincem nevěrohodně vysvětlovány;

- příznaky šikanování: žák nemá kamarády, nebo se jim vyhýbá, nerad chodí do školy, záminkou bývají somatické obtíže (bolest břicha, hlavy, nevolnost). Dítě může mít také potíže se spánkem, příjmem potravy, soustředěností. Dítě přichází domů hladové, usíná s pláčem, budí se ze spaní, doma bývá smutné, podrážděné, změny nálad jsou výrazné. Dítě také může ve větší míře ztrácet věci, nebo si rodičům či sourozencům říkat o peníze. V důsledku vystavení agrese může být samo agresivní. Dítě nechodí do školy, zdržuje se více doma, než je běžné;
- přímé znaky šikanování: oběti se dostává výhrůžek, nadávek, dostává ponižující přezdívky apod. Někdy může být nucen vykupovat se ze své situace, odevzdávat peníze, věci, případně bývá nucen k jiným, ponižujícím úkolům, nebo naopak úkolům nebezpečným. Patrné jsou projevy psychického a fyzického týrání, pokud jsou pochopitelně veřejné či alespoň částečně veřejné (pro určitý okruh osob).

Odhalit šikanu je obtížné, neboť oběť se většinou nikomu blízkému nesvěří. Má obavu z dalšího jednání agresora, agresorů, obává se také toho, jak by na její jednání reagovala třída, tj. zda by dotyčného ještě více ze svého kolektivu nevyloučila. Pokud oběť šikanu prozradí, bývá to v počáteční fázi. Je pak tragickým následkem, ovšem poměrně častým, že si učitel pozve ke společnému jednání oběť i agresora, oba případně potrestá, čímž je ovšem odstartována další fáze šikany, resp. ta může získat rychlejší, závažnější průběh. Podobně nevhodné je probírat situaci s celou třídou (Kolář, 2011, s. 53-54).

Jak uvádění Sandoval et al. (2014, s. 317-320), oběti šikany si s sebou nesou její následky nezřídka do dospělosti, je u nich také zvýšené riziko vzniku a rozvoje psychických obtíží v dospělosti. K následkům lze přiřadit obtíže v sociálním kontaktu, depresivní poruchu, suicidální myšlenky, neustále přežívání ve stavu permanentní úzkosti a ohrožení v mezilidském vztahu, objevují se i poruchy příjmu potravy či závažnější poruchy osobnosti. Oběti se v důsledku opakovaných útoků stávají více zranitelnými, přičemž podle autorů se vliv šikany na prožívání jedince a kvalitu jeho života může projevovat po dlouhou dobu, i více jak 40 let. Roli však nemá ani délka trvání či průběh šikany, ale subjektivní prožitek na straně oběti. Následky šikany u oběti jsou patrné v dospělosti i v dosažené ekonomické úrovni, což není dáno již dříve nižším sociálním postavením, ale proto, že oběť selhává v sociálním kontaktu, má nízké sebevědomí či trpí následky šikany. Soudí se také, že zkušenost se šikanou vede k pozdějšímu kriminálnímu jednání, nepotvrzené je závislostní chování. Traumatizace může vést i k předčasnému stárnutí, k čemuž přispívá zvýšené BMI, které je pro oběti často charakteristické. Prokázáno bylo riziko depresivity v dospělosti, výskyt úzkostných poruch. Nicméně následky závisí i na tom, jaká pomoc je oběti poskytnuta.

Ta by měla být včasná, odpovídat mentálním schopnostem a stavu oběti a zapotřebí je zvolit vhodný způsob. Jednou z forem odborné pomoci je psychoterapii, z níž autoři doporučují kognitivně-behaviorální terapii, v níž lze pracovat s kognitivními schémata, přepisem traumatické události, restrukturalizací automatických myšlenek, později s nácvikem komunikačních dovedností.

- **Šikana jako společenský problém**

O tom, že se šikana stává společenským problémem, svědčí i skutečnost, že se šikana rozšířila i do online prostředí. V tomto případě se hovoří o tzv. kyberšikaně. K nejčastějším formám či projevům kyberšikany patří podle Ševčíkové (2014, s. 123-124) vydávání se za někoho jiného, krádež hesla, vyloučení nebo ostrakizace osoby nebo skupiny osob – např. z facebookové skupiny, zasílání výhrůžných zpráv, zveřejňování informací nebo fotografií o jiné osobě, často intimních, zneužití cizího účtu.

Počet případů kyberšikany podle Jelínkové (2017) každoročně narůstá – např. v roce 2010 telefonovalo na krizovou linku *Linka bezpečí* pouze 17 dětí, v roce 2016 bylo toto číslo téměř o sto větší. Kyberšikana má navíc daleko širší sociální dopad, resp. je jí svědkem více osob, což pro oběť může znamenat i vyšší újmu, a to nejen kvůli značně rozsáhlému publiku, ale též z důvodu nesnadné, obtížně odstranitelné dostupnosti kompromitujících materiálů. Navíc platí, že v situaci, kdy se šikana odehrává ve škole (na pracovišti), zažívá oběť alespoň částečnou úlevu díky odstupu od agresora v domácím prostředí, což však pro moderní technologie, přístupné neustále a prakticky všem, neplatí. V případě dětí jsou nejčastějšími útočníci vrstevníci a dle výzkumu projektu E-bezpečí a Centra prevence rizikové virtuální komunikace, na který se autorka odvolává, ji zažila necelá třetina dětí, což tedy svědčí o poměrně masivním výskytu kyberšikany.

Její závažnost se navíc zvyšuje i tím, že oběťmi nejsou pouze děti, ale i učitelé. Z výzkumu provedeného v roce 2016 na vzorku 5 100 učitelů základních a středních škol z celé České republiky vyplynulo, že se oběťmi kybernetického útoku stalo 21,73 % učitelů. Tyto útoky na učitele se nejčastěji odehrávají na sociálních sítích, využívány jsou také mobilní telefony, veřejný chat apod. Na internetu jsou prezentovány zesměšňující informace o učiteli, fotografie, učitel je natáčen na video, děti prozvánějí jeho mobilní telefon apod. Většinou se jedná o útoky krátkodobé, trvající jeden týden. Z tohoto hlediska, pokud je tedy za kritérium šikany považován její dlouhodobý charakter, bylo šikanováno jen 3,52 % učitelů. Za pozornost stojí, že agresorem nebývají pouze žáci (ti se kyberšikany účastní ve 40 %), ale i

jejich rodiče (8 % všech případů). V 31,9 % navíc o případu věděli kolegové učitele, ředitel školy jen v 15 % případů (Kopecký, 2016).

Nebývá výjimkou, že se šikana odehrává i v partnerských vztazích. Případy učitelů v roli oběti vybízejí k úvahám o tom, do jaké míry je šikana projevem, nebo příčinou slábnoucí autority učitelů, nebo též dodržování a prosazování norem ve společnosti. Šmahaj (2014, s. 43-44) uvádí následující důvody, proč je kyberšikana celospolečenským, ale i celosvětovým problémem, přičemž dle našeho názoru lze tyto příčiny přiřadit i k šikaně klasické, probíhající tvář v tvář:

- ohrožuje děti, studenty, dospělé, náhodné oběti, ale i specifické profese;
- vyžaduje aktivní přístup některého ze systémů, v němž se odehrává (např. škola);
- do řešení se zapojují odborníci a různé druhy institucí;
- dochází k akcentaci významu prevence: je zapotřebí, aby v problematice šikany či kyberšikany byla vzdělávána laická veřejnost, nikoliv např. pouze děti;
- zahrnuje zájem vlád, politických stran, mezinárodních organizací;
- týká se oblasti práva a legislativy;
- vyžaduje mezinárodní spolupráci, vybízí k realizaci dalších výzkumných šetření;
- je nákladná, což se týká především následků závažných případů, ale i investic do výzkumu, prevence apod.

Závažnost tohoto jevu je však spojena především se skutečností, že se společnosti nedaří stále vytvořit efektivní způsob jejího odhalování, ale i informování o ní, včetně edukace společnosti, o jaký konkrétní fenomén se jedná. Podíl na tomto stavu mají ve velké míře média, která mnohdy drammatizují případy šikany, nadhodnocují její výskyt. V důsledku toho je škola považována za místo, kde se běžně odehrávají hrůzné děje, nebo naopak má veřejnost tendenci závažnosti šikany nevěřit, neboť zveřejňované údaje nepůsobí věrohodně. To má dopad i na učitele, kteří následně nedodržují zásady spojené s odhalováním a řešením šikany. O šikaně je tak vytvářen nepravdivý obraz, čímž jsou značně limitovány možnosti jejího řešení, ať již z krátkodobého, nebo i z dlouhodobého hlediska (Řičan, Janošová, 2010, s. 30).

• ŠIKANANA NA ŠKOLÁCH

Ve třetí kapitole práce je pojednáno o řešení šikany na škole, a to jak v rámci prevence, tak i při výskytu konkrétních případů. Uvedeny jsou údaje o výskytu šikany v základním vzdělávání, metodický pokyn ze strany Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy zaměřený na problematiku šikany, popsán je také postup, který by měl učitel dodržet, pakliže ve třídě šikanu rozpozná. Detailněji jsou také zmíněny možnosti prevence.

• Šikana na druhém stupni základní školy

Šikana na základních školách narůstá. Ve školním roce 2012/2013 se vyskytovala šikana v 31,5 % škol, o rok později se jednalo o 30,3 %, nicméně ve školním roce 2014/2015 se s šikanou potýkalo 41 % škol. Většinou se jednalo o šikanu mezi žáky, šikana učitele se taktéž objevovala, ale výjimečně. K nejčastějším identifikovaným příčinám šikany patřily osobnostní charakteristiky žáků (42,1 % příčin), dále sociální znevýhodnění projevující se např. absencí mobilního telefonu či nemožnosti nosit moderní, drahé, nové oblečení (20,6 %). Fyzická odlišnost (obezita, nižší tělesná zdatnost apod.) byla zjištěna u 18,3 %, zdravotní postižení nebo znevýhodnění bylo příčinou šikany u 7,9 % případů, etnicita či národnost u 4,8 % případů. V 92 % škol dospěla šikana z hlediska jejích 5 fází pouze do prvního, počátečního, v polovině těchto škol postoupila šikana do druhého stádia, další fáze byly zastoupeny výjimečně (ČŠI, 2016, s. 6-7).

V roce 2016 realizovala Česká školní inspekce v mateřských, základních a středních školách za pomoci online dotazníku šetření zaměřené na problematiku výskytu a zvládání šikany. Do výzkumu bylo zahrnuto 787 základních škol. V 92 % těchto škol se šikana vyskytovala ve slovní podobě, v 52 % případech se jednalo o kyberšikanu. Poškození věcí a krádeže byly zaznamenány ve 12 % sledovaných škol. Minimální preventivní program mělo zpracováno jen 94,2 % škol. Ve 43,5 % případů se na jeho sestavování podílel metodik prevence spolu s vedením školy. Školní strategii týkající se prevence a řešení šikany mělo zpracováno přibližně 90 % škol. Pokud se šikana ve škole objevila, užitá strategie byla ve většině případů úspěšná (nejčastěji se jednalo o jednání s rodiči žáků a s třídním kolektivem). Za pozornost stojí, že prevenci ve školách většinou zajišťuje učitel (90,6 %), dále se jedná o besedy (77 %) a třídnické hodiny (56,6 %). Při prevenci spolupracují školy nejčastěji s pedagogicko-psychologickými poradnami a Policií České republiky, je-li řešen případ šikany, jedná se o orgán sociálně-právní ochrany dětí. Vzdělávání pedagogických pracovníků

škol nelze považovat za optimální – účastnili se jej ve 47,2 % všech škol jejich ředitelé, školní metodik prevence byl zmíněn 58,5 % školami, výchovný poradce 41,5 %, avšak např. řadoví učitelé se v problematice vzdělávali jen ve 28,3 % škol a dokonce 18,9 % škol uvedlo, že se žádný z pedagogických pracovníků v problematice šikany nevzdělával. Naopak pozitivním zjištěním byly údaje o existenci krizového plánu – ten má pro případ šikany vytvořeno 70,2 % škol, u ostatních forem rizikového chování se jednalo o nižší čísla (např. v případě záškoláctví se jednalo o 52,7 % škol, u syndromu CAN jen o 36,2 % škol). Pokud si školy vybírají preventivní programy zajišťované externě, řídí se nejčastěji tím, jací lektoři je vedou, jaká je zkušenost s těmito programy ze strany školy či jaká je odezva žáků na program. Cena programu je důležitá pro 40,1 % škol, certifikace programu pro 49,1 % škol. Pokud měli ředitelé uvést, jakou pomoc by v souvislosti s optimálním zajištěním prevence šikany ve škole potřebovali, uváděna byla pomoc finanční (nákup programu, ohodnocení relevantních pracovníků) a též zavedení pozice školního psychologa a snížení úvazku přímé pedagogické činnosti školnímu metodikovi prevence. 12,7 % metodiků prevence vykonává tuto pozici ve svém volném čase. S metodickou podporou, která se metodikům dostává (nejčastěji ze strany kolegů či pracovníků pedagogicko-psychologických poraden), byla většina metodiků spokojena (ČŠI, 2016, s. 6-20).

Na specifika šikany na druhém stupni základních škol se ve svém výzkumu zaměřili Hartley, Bauman, Nixon a Davis (2015, s. 186-188), kteří zjišťovali rozdíly v dílčích parametrech šikany u žáků intaktních a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, resp. navštěvující speciální segment vzdělávání. Výzkumný soubor tvořilo 3 305 žáků z 31 amerických škol, 3 z těchto škol byly soukromé. Průměrný věk žáků činil 13,22 let. Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami tvořili 10,9 % z celkového počtu respondentů. Výzkum probíhal ve školním roce 2009-2010 a byly jím potvrzeny i dřívější výzkumná zjištění týkající se toho, že žáci se speciálními vzdělávacími potřebami (dále též jako SVP) se častěji stávají obětí šikany. V tomto výzkumu tedy respondenti se SVP referovali o častějších útocích (fyzických i psychických) na jejich osobu, také u nich byla zjištěna vyšší míra a četnější výskyt prožívaného emočního stresu – mezi svými vrstevníky se respondenti se SVP necítili bezpečně. Jak autoři uvádějí, s tím souvisí potřeba edukovat tyto žáky v oblasti šikany, pochopitelně též vhodně pracovat s třídním kolektivem. Tito respondenti také častěji čelili fyzickému násilí. Co se týče rozdílu mezi pohlavím, žákyně se SVP zažívaly častěji psychické týrání, chlapci se SVP fyzické týrání. Za závažné zjištění lze však považovat skutečnost, že tito žáci byli šikanováni i ze strany učitelů, a to slovně i fyzicky. Šikana ze strany učitele vůči

žákovi byla zjištěna i mezi žáky intaktními, nicméně odehrávala se vůči chlapcům, zatímco u žáků se SVP se týkala chlapců i děvčat.

Výše uvedená data nám podávají plastičtější obraz o šikaně na druhém stupni základní školy. Lze konstatovat, že šikana je jevem, jehož výskyt se v populaci, konkrétně tedy ve školním prostředí, nesnižuje, naopak. Data týkající se výskytu šikany v českém základním školství však zároveň nabízejí porozumění tomu, proč je počet šikany na školách značně vysoký – učitelé umějí lépe šikanu rozpoznat, vědí, jak s ní pracovat, nicméně dle našeho názoru by měly mít všechny školy vypracovaný minimální preventivní program či propracované strategie na prevenci a zvládnání šikany. Zcela jistě lze souhlasit s řediteli škol, že by byl zapotřebí větší počet školních psychologů v českém školství, zejména tedy v základním stupni vzdělávání. V tom se setkáváme, stejně jako v dalších stupních, s inkluzí. I v České republice je dnes běžnou praxí, že se v hlavním vzdělávacím proudu ocitají žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, a jejich oslabení je činí potenciální obětí šikany, byť pochopitelně i tito žáci mohou být agresoři, ovšem méně často. O to více je tedy zapotřebí pracovat s třídním kolektivem, což je základním požadavkem na roli učitele při prevenci šikany, ale i v rámci jejího zvládnání. Rolí učitele při řešení šikany ve škole se zabýváme v následující podkapitole.

• **Role učitele při řešení šikany ve škole**

K hlavním zásadám, které by měl mít učitel při řešení šikany na zřeteli a též je důsledně dodržovat, radí Řičan (1995, s. 51) následující:

- chránit zdroj informací, neprozrazovat jej nikomu, kdo by mohl ohrozit vyšetřování nebo ztížit situaci oběti;
- prozrazovat co nejméně: učitel by měl především získávat informace, s ohledem na další vývoj je vhodné, aby zároveň nesděloval více, než je nutné, a to i v závislosti na tom, v jaké fázi šetření se řešení šikany nachází;
- vyslechnout aktéry šikany: nezbytností je provedení každého rozhovoru zvláště, konfrontace výpovědí učitel provádí později;
- pečlivé zaznamenání získaných výpovědí i dalších, relevantních poznatků získaných během šetření situace šikany.

S tím souvisí i to, co by učitel naopak neměl nikdy dělat. Podle Koláře (2011, s. 21) patří k nejčastějším, ale též k nejzávažnějším omylům, pakliže učitel vyšetřuje oběť a agresora společně, je přikládána vysoká hodnota výpovědím svědků, kteří nejsou příliš

důvěryhodní, mohou zmařit vyšetřování – jedná se o žáky, kteří jsou na straně agresora, případně se dokonce podíleli na šikaně. Tomu lze předejít systematickou a pravidelnou prací s třídním kolektivem, kdy učitel získá přesný obraz o sociometrii třídy. K dalším chybám patří nevěnování patřičné péče oběti. Té je zapotřebí poskytnout pomoc, nabídnout nebo zprostředkovat pomoc odbornou, zejména v souvislosti s prožitým a prožívaným studem, traumatem, ale i tím, že dosud dítě o tom, co se mu děje, mlčelo. Chybou je i nedostatečné řešení, kdy je oběť např. přeřazena pouze do jiné třídy – tím se ovšem mechanismus šikany opětovně rozbíhá.

Jaký je tedy správný postup při řešení šikany? Podle Koláře (2011, s. 177-178) je zapotřebí, a to pouze v případě běžné šikany (složitější případy vyžadují specifické přístupy, přičemž úvodní diagnostika je klíčová – je zapotřebí identifikovat všechny relevantní aspekty, jakými jsou délka trvání šikany, postoj ostatních žáků k situaci, následky šikany. Učitel následně musí rozpoznat, o jaké stádium šikany se jedná, a dle toho volí i intervenci, tj. šikanu řeší v rámci školy, sám, s využitím pomoci vedení a dalších pedagogických pracovníků, nebo jsou ke spolupráci přizváni odborníci a další strany, které se musí řešení účastnit – např. orgán sociálně-právní ochrany dětí, Policie České republiky), postupovat dle následujícího návodu:

- odhad závažnosti šikany, stanovení její formy: učitel získává informace (odděleně) od oběti, informátora, svědků případně další relevantních osob;
- rozhovor s informátory a oběťmi: v této fázi je důležité, aby rozhovory probíhaly pouze se zúčastněnými osobami. Cílem je, aby agresor ani zbytek třídy nevěděl o prováděném šetření, neboť hrozí riziko, že se agresori budou mstít, případně že třída oběť odmítne, zejména přihlížela-li tomuto jednání;
- hledání další možných svědků a rozhovory s nimi: v předchozích rozhovorech získává učitel kontakt na další relevantní osoby, které by umožnily získat více informací, zároveň však nevyzradí průběh řešení šikany;
- ochrana oběti: jedná se např. o zajištění zvýšeného dozoru ve škole, na chodbách, ve třídě. Možné je sjednat doprovod dítěte ze školy, do školy. Podle autora mohou nastat i situace, kdy je oběti ze strany školy umožněno po dobu nezbytně nutnou nenavštěvovat školu;
- stanovení předběžné diagnózy a volba ze dvou typů rozhovoru: dle typu šikany je možné vést rozhovor s oběťmi a agresory, ovšem pouze v případě, kdy existuje vysoká šance, že bude dosaženo mezi oběma stranami smíru. V opačném případě by měl učitel hovořit s agresory až v poslední fázi šetření. Učitel by měl při rozhovoru s agresory být velmi důrazný a do určité míry by měl vyvíjet snahu agresory

paralyzovat – např. tím, že jim oznámí, že při dalším projevu šikany se škola obrátí na policii. Autor také učitelům doporučuje nechat si výpovědi od agresorů písemně napsat a podepsat;

- realizace vhodné metody: probíhá smíření, hledání optimální cesty k nápravě, nikdo není potrestán. Trest přichází u metody vnějšího nátlaku, kdy je třída seznámena se způsobem potrestání agresora. Tento krok může být realizován v rámci třídní hodiny;
- rozhovor s rodiči oběti: není vhodné s rodiči oběti hovořit dříve, než je situace vyřešena, opět kvůli snížení rizika vyzrazení, ale též s ohledem na poskytnutí potřebného rámce pro pomoc oběti. Rodina je seznámena s výsledky šetření a probíhá domluva na dalších krocích;
- třídní schůzka: tento krok nelze opominout. Všichni rodiče žáků ve třídě musí být seznámeni se situací. V případě pokročilé šikany je vhodné svolat třídní schůzku mimo naplánovaný termín, u běžné šikany je dostačující informovat rodiče až při řádné třídní schůzce;
- práce s celou třídou: u méně závažných případů mohou s třídou pracovat kompetentní pedagogičtí pracovníci školy nebo školní psycholog, u pokročilých případů je cenné přizvání odborníků na tuto problematiku.

Role učitele při výskytu šikany na škole se ovšem nevyčerpává pouze řešením těchto případů. Velmi důležité je působení učitele v rámci prevence, tedy např. intenzivní práce s třídním kolektivem, ale i rodinami žáků, reflektování tohoto tématu v různých vyučovacích hodinách, je-li k tomu příležitost, učitel by měl mít také určitou představu o tom, jací žáci se mohou stát obětí šikany, a dle toho volit svůj výchovně-vzdělávací přístup k žákovi a celé třídě. Procházková (2012, s. 129-130) zdůrazňuje potřebu vzdělávání učitelů v této oblasti a zejména metodiků prevence. Aby pedagogičtí pracovníci mohli realizovat minimální preventivní programy, musí se dále vzdělávat, neboť informace, které učitelé získávají v rámci vysokoškolského vzdělání, nejsou dostatečné, systematické, postrádají hlubší základy. Učitelé by se tedy měli účastnit specializovaných kurzů a metodických seminářů. Působí-li na škole sociální pedagog, může ve škole pořádat kurzy či základní výcvik učitelů pro oblast prevence.

• **Prevence šikany ve školním prostředí**

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vydalo metodický pokyn pro školy, v němž jsou mimo jiné uvedeny tyto zásady pro předcházení šikaně a utváření bezpečného prostředí ve škole:

- škola respektuje individualitu a identitu každého žáka, odmítá násilí v jakékoliv podobě, zároveň přiznává riziko výskytu šikany. Důležité je také jasné vyjádření poselství nulové tolerance vůči šikaně, které musí být adresované jak aktérům školy, tak i širší veřejnosti a rodičům (např. formou zveřejnění svého postupu vůči šikaně na webových stránkách školy);
- určení odpovědnosti: odpovědnost za výskyt a řešení šikany nese celá škola, hlavní odpovědnost má ředitel školy. Ředitel školy také musí jasně vymezit, jakou roli budou mít učitelé při výskytu šikany ve škole, včetně jejího předcházení;
- pověření konkrétní osoby k prevenci a řešení šikany: v praxi se většinou jedná o metodika prevence nebo výchovného poradce;
- nastavení pravidel týkající se šikany: pravidla musí být nejen jasně deklarována, ale též dostupná žákům, rodičům apod. Tato pravidla musí být součástí školního řádu a měla by obsahovat i vymezení toho, co je, a co není za šikanu považováno;
- nastavení důsledků za porušení pravidel u žáků: ty vycházejí ze závažnosti případu. Součástí tohoto bodu je i jasné vymezení rolí učitelů a určení konzistentních následků šikany pro všechny žáky;
- nastavení třídních pravidel: třídní pravidla by v žádném případě neměla nahrazovat školní řád, ale měla by být výsledkem shody učitele a žáků;
- nastavení funkčního systému komunikace: tento systém by měl obsahovat informace o detekci signálů šikany, jejím monitoringu, způsobu předávání informací apod.;
- zajištění informovanosti: informace by měly být co nejvíce přesné, podávány např. formou návodu, letáku, shrnutí hlavních bodů na nástěnce atd. Žáci by tak měli být zpraveni o tom, co je a není šikana, jak postupovat při jejím výskytu (popsán by měl být sled kroků pro oběti, žáky, které jsou svědkem šikany). Podobně rodiče by měli vědět, na koho se v případě potřeby mohou obrátit;
- realizované specifické primární prevence rizikového chování: škola musí mít tuto prevenci popsanou v Preventivním programu školy, jehož součástí musí být i školní program proti šikanování. Škola tak má popsány konkrétní preventivní mechanismy pro minimalizaci šikany (bezpečnostní plán) a také postupy pro řešení krizových situací, pakliže šikana nastane (krizový plán). Programy musí škola průběžně vyhodnocovat a v návaznosti na změny také aktualizovat;
- podpora učitelů: podpora může spočívat v ve vzdělávání, poskytování intervizí, supervizí. Vzdělávání by se měly účastnit především osoby pověřené řešením šikany a také třídní učitelé;

- realizace pravidelných třídních hodin: obsah těchto hodin by měl zahrnovat také možnost hovořit o třídním klimatu, vztazích ve třídě, pocitu bezpečí, spokojenosti v třídním kolektivu a ve škole atd.;
- zmapování sítě pomoci: škola by měla mít seznam institucí a organizací nabízejících pomoc v prevenci a řešení šikany (MŠMT, 2016, s. 3-4).

Podle Miovského a kol. (2010, s. 39-41) je v rámci prevence zapotřebí dodržovat následující zásady: strategie užívané v rámci prevence by měly být komplexní, a též mnohočetné, ve smyslu postihnoutí různých aspektů šikany. Důležité je při výběru a tvorbě preventivních programů spolupracovat s odborníky. Programy by neměly být nahodilé, nutností je jejich provázanost. Jednorázová přednáška efektivní není. Programy také musí reflektovat specifika skupiny, pro kterou jsou určeny, jinak žáka nezaujmou nebo pro něj nebudou přínosné. Autoři soudí, že základním požadavkem je včasnost – s prevencí je zapotřebí začít již v rámci předškolního vzdělávání. V praxi se nejvíce osvědčují peer programy (vedené vrstevníky) a KAB model, kdy je program zacílen na změnu postoj a chování, nikoliv pouze předání určitého množství informací.

Zásadní roli však stále mají pedagogičtí pracovníci ve škole. Řičan a Janošová (2010, s. 111-115) uvádějí, že nezbytností je solidarita mezi učiteli, dostatečné zajištění dozoru ve škole, a to i o přestávkách. Vhodné je zmapovat si místa ve škole, v nichž se může šikana odehrávat, a ta pravidelně monitorovat. Také žáci mohou poskytnout učitelům informace o nebezpečných zónách – do nich lze pak žákům zakázat přístup, a to trvale, nebo jen v určitou dobu. Apel kladou autoři na spolupráci rodiny a školy. Již v úvodním setkání rodičů se školou (učitelem), tedy např. v rámci první třídní schůzky pro rodiče, je dobré informovat je o problematice šikany, jak je na škole řešena, rodičům může být předán informační leták se základními informacemi. Jednou ročně lze zmapovat situaci ve třídě anonymním dotazníkem nebo sociogramem. Ke stmelení kolektivu napomáhají také rekreačně-zážitkové pobyty pro třídu. Učitel by také neměl opomíjet vést s každým žákem pravidelně individuální rozhovory.

PRAKTICKÁ ČÁST

• POPIS VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Čtvrtá kapitola práce je věnována popisu realizovaného výzkumného šetření. Uveden je výzkumný problém, cíle výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy. Popsána je užitá metodologie a charakterizován je výzkumný soubor. Zjištěné výsledky jsou prezentovány v kapitole páté.

• Výzkumný problém, cíle výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy

Výzkumný problém zněl: Jak je zastoupena problematika šikany na druhém stupni základních škol?

Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti a postupy žáků druhého stupně v oblasti šikany. Dílčím cílem bylo analyzovat přístup rodičů žáků ke svým dětem a škole v souvislosti s problematikou šikany.

Od cílů výzkumu byly odvozeny následující výzkumné otázky (VO):

VO1: Jaké vztahy panují mezi žáky druhého stupně základních škol?

VO2: Jaké jsou osobní zkušenosti žáků s výskytem a řešením šikany?

VO3: Jaký je přístup žáků druhého stupně k řešení šikany?

VO4: Jak rodiče vnímají riziko šikany v souvislosti s docházkou jejich potomka do školy?

Stanoveny byly také následující hypotézy (H):

H1: Chlapci uvádějí častěji než dívky, že se se spolužáky vzájemně uznávají.

H2: Chlapci se setkali nebo setkávají častěji než dívky s tím, že jim ve škole někdo ubližuje.

H3: Žáci s lepším prospěchem (jedničky a dvojky) se domnívají častěji než žáci s prospěchem horším, že je dobrý nápad v případě šikany obrátit se na učitele se žádostí o pomoc.

H4: Žáci s lepším prospěchem (jedničky a dvojky) uvádějí častěji než žáci s prospěchem horším, že se setkali nebo setkávají s tím, že jim ve škole někdo ubližuje.

• Metodologie výzkumu

Jako nejvhodnější výzkumný design byl zvolen kvantitativní výzkum. Podle Reichela (2009, s. 40-41) se v tomto typu výzkumu badatel zaměřuje na jevy, které lze měřit, třídít či

jinak uspořádat, tedy jevy, které lze kvantifikovat. Sběr dat je možné provést relativně rychle, většinou bývají data získána od většího počtu respondentů a k jejich analýze se užívají statistické metody. Výhodou je také poměrně značná nezávislost získaných výsledků na osobě badatele, na rozdíl od výzkumu kvalitativního. Nevýhodou je možná vyšší abstrakce zjištěných výsledků, které tak nemusí být možné generalizovat na celou populaci. Jak bude dále v textu uváděno, výzkum byl proveden ve dvou školách Olomouckého kraje. Generalizaci výsledků tak nelze provést v rámci celé populace (resp. školní populace), ale lze je vztáhnout právě k Olomouckému kraji.

Hlavní metodou výzkumu dotazník vlastní konstrukce. Jednalo se o dva dotazníky: jeden pro žáky a druhý pro rodiče žáků. Plné znění dotazníků je uvedeno v oddílu Přílohy (příloha č. 1 a příloha č. 2). Dotazník pro rodiče tvořily pouze otázky uzavřené. V případě dotazníku pro žáky, který byl taktéž delší než dotazník pro rodiče, byly zvoleny většinou otázky uzavřené, dále otázky polouzavřené a otázky otevřené, a to zejména u otázek zjišťujících přístup žáků k šikaně, jejich názory na příčinu či řešení šikany, neboť bylo naším cílem získat hlubší vhled do přístupu žáků k problematice šikany. V úvodu dotazníku bylo uvedeno několik otázek identifikačních (u žáků bylo ovšem zjišťováno pouze pohlaví žáka, a to vzhledem k tomu, že byly od žáků zjišťovány mnohdy velmi osobní a citlivé údaje – snažili jsme se tedy žáky co nejméně zatížit, či je případně povzbudit k otevřenosti a důvěře, a to tedy prostřednictvím zajištění co největší anonymity a bezpečí žákům).

Konstrukce dotazníku vycházela z definovaného výzkumného problému a stanovených výzkumných cílů. Vycházeno bylo z doporučení Gavory (2008, s. 122-123), aby citlivé dotazníkové položky byly umístěny ve středu či v druhé části dotazníku. Součástí dotazníku bylo též seznámení respondentů s cílem výzkumu, jeho průběhem, informace o zajištění anonymity. Od respondentů byl získán ústní souhlas s účastí ve výzkumu.

Před vlastní administrací dotazníku byl proveden předvýzkum. Podle Dismana (2011, s. 122) umožňuje předvýzkum ověřit nástroj, který má být ve výzkumu užít, tedy zda lze tímto způsobem získat potřebná data, zda respondenti jednotlivým položkám rozumí apod. Předvýzkum byl proveden na vzorku 5 žáků a 2 rodičů z okruhu blízkých osob autorky práce. Tyto osoby nebyly dále zařazeny do výzkumného souboru. Na základě jejich zpětné vazby byla pozměněna formulace některých otázek, a to tak, aby byly užity výrazy běžné pro žáky tohoto věku, některé otázky uzavřené byly převedeny na otázky otevřené.

Výzkum probíhal ve dvou fázích. První sběr dat byl realizován v červnu roku 2017, další v lednu roku 2018. Důvodem dalšího oslovení respondentů byl nízký počet respondentů v první fázi. Výzkum probíhal v Olomouckém kraji. Z Rejstříku škol a školských

zařízení vedeného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy byly náhodně vylosovány dvě školy v kraji, které byly následně osloveny telefonicky se žádostí o účast ve výzkumu. Obě školy však odmítly, s odkazem, že je vhodnější oslovit je v závěru školního roku, případně se obrátit na školy jiné. S ředitelem jedné ze škol byl tedy smluven červnový termín sběru dat, ve druhé škole nebyl výzkum realizován. Oslovena byla opět náhodným losem vybraná další škola, v níž se již podařilo smluvit termín realizace výzkumu. Obdobným způsobem bylo postupováno v případě druhé vlny sběru dat.

Dotazníky administrovali třídní učitelé osmých tříd základní školy, kteří také získali souhlas od žáků s účastí ve výzkumu, zároveň na třídnických hodinách byly rodičům rozdány dotazníky pro rodiče, které rodiče mohli poslat do školy zpět prostřednictvím svých dětí, či je předat osobně. Tento způsob sběru dat pochopitelně nebyl nejvhodnější, získán byl menší počet respondentů, ovšem dostatečný pro naplnění stanoveného cíle výzkumu. Nicméně nebylo přistoupeno k jinému způsobu sběru dat od rodičů, neboť cílem administrace dotazníků bylo též zdůraznit význam věnování se této problematice – vnucováním dotazníků rodičům, kteří se dobrovolně nechťeli výzkumu zúčastnit, by mohlo nastat ovlivnění jejich postoje k šikaně, a to nežádoucím způsobem (např. bagatelizace problému, zaujetí negativního postoje vůči škole, ztěžující vzájemnou spolupráci apod.). Navíc si ředitelé škol přáli, aby do školy nevstoupil někdo cizí, nenarušoval výuku apod., a tedy požadavkem spojeným s účastí ve výzkumu bylo to, aby proběhl ze strany autorky práce pouze kontakt s ředitelem školy při předávání a vyzvednutí dotazníků.

Získaná kvantitativní data byla zpracována s využitím základních statistických metod. U každé položky dotazníku tak byla zjišťována absolutní a relativní četnost odpovědí, k prezentaci výsledků bylo v případě, kdy to bylo vhodné, užito grafické zpracování.

Otevřené otázky byly analyzovány pomocí metody vytváření trsů. Podle Miovského (2006, s. 221) v tomto případě badatel seskupuje získané výroky do kategorií (trsů), přičemž kritériem k seskupování může být hledisko časové, tematické, prostorové apod. V případě popisovaného výzkumu byly výroky respondenty získané z otevřených otázek tříděny do trsů dle obdobného obsahu, významu. Byť se jedná o techniku užívanou při kvalitativním výzkumu, resp. při práci s kvalitativními daty, po vytvoření trsů nastala kvantifikace dat, kdy byla taktéž zjišťována absolutní a relativní četnost odpovědí.

Ke statistickému ověření hypotéz byl užít test dobré shody chí-kvadrát pro čtyřpolní tabulku. Jak uvádí Chráska (2016, s. 65-66), v úvodu musí nejprve výzkumník formulovat nulovou a alternativní hypotézu (v rámci nulové hypotézy je formulován předpoklad, že mezi zkoumanými jevy neexistují statisticky významné rozdíly, alternativní hypotéza vyjadřuje

předpoklad, že mezi zkoumanými jevy statisticky významné rozdíly existují). O přijetí nebo zamítnutí hypotéz se badatel následně rozhoduje na základě výpočtu testového kritéria χ , které se počítá jako:

kde: χ – testové kritérium,

P – pozorovaná četnost,

O – očekávaná četnost

Σ – součet výpočtů pro každé pole tabulky (Chráska, 2016, s. 65-66).

Při realizaci výzkumného šetření byl kladen velký důraz na etiku výzkumu. Respondenti byli seznámeni s cílem výzkumu a jejich účast ve výzkumu byla dobrovolná. Zajištěna byla též anonymita respondentů: z tohoto důvodu není uváděno, jaké školy se výzkumu zúčastnily.

• **Charakteristika výzkumného souboru**

Výzkumný soubor tvořilo celkem 93 žáků základní školy a 22 rodičů. Vzhledem k tomu, že od žáků nebyly zjišťovány jiné identifikační údaje než pohlaví, lze tuto skupinu respondentů charakterizovat pouze podle pohlaví. Ve výzkumném souboru bylo zastoupeno 46 (49,5 %) děvčat a 47 (50,5 %) chlapců.

Co se týče rodičů, ve výzkumném souboru převažovaly ženy (jednalo se o 17 (77,3 %) žen), mužů bylo pouze 5 (22,7 %). Celkem 5 (22,7 %) rodičů bylo ve věku 38-40 let, 15 (68,2 %) rodičů bylo ve věku 41-45 let a 2 (9,1 %) respondentů bylo ve věku 46 a více let. Vzdělání rodičů je uvedeno v grafu 1.

Graf 1. Vzdělání rodičů

Zdroj: autorka práce

Z grafu 1 je zřejmé, že nejpočetněji byli ve výzkumném souboru zastoupeni respondenti se středoškolským vzděláním a maturitou – jednalo se o 9 (40,9 %) respondentů. Naopak nejméně byli zastoupeni respondenti se základním vzděláním – jednalo se pouze o 2 (9,1 %) respondentů.

Co se týče povolání rodičů - respondentů, 10 (45,5 %) respondentů působí v dělnických profesích, 4 (18,2 %) respondentů působí v administrativě (jako úředník, ekonom apod.) a 8 (36,3 %) respondentů působí ve službách či v odborných profesích (vychovatelka, zdravotní sestra, policista apod.).

• **VÝSLEDKY VÝZKUMU**

V následující kapitole jsou podány zjištěné výsledky. Nejprve jsou uvedeny výsledky získané administrací dotazníku žákům, poté výsledky získané od rodičů žáků. V závěru kapitoly jsou podány výsledky týkající se verifikace/falzifikace hypotéz.

• **Prezentace výsledků dotazníkového šetření**

Dále v textu jsou prezentovány výsledky získané administrací dotazníků. Výsledky jsou prezentovány v pořadí, v jakém byly uspořádány jednotlivé otázky v dotazníku. V případě, že respondenti volili pouze ze dvou možných odpovědí či uvedli pouze dvě varianty odpovědí, výsledky jsou prezentovány slovně. Uváděli-li respondenti více možných odpovědí, užito je grafického zobrazení, doplněné o slovní komentář. U většiny otázek volili respondenti pouze ze dvou odpovědí.

• **Šetření realizované mezi žáky**

1. Jsi rád(a) v této třídě (škole)?

U této otázky mohli respondenti volit pouze ze dvou možných odpovědí, někteří však uváděli souběžně obě varianty. Výsledky jsou prezentovány v grafu 2.

Graf 2. Otázka 1 – žáci

Zdroj: autorka práce

Většina respondentů (konkrétně 79 (85 %) respondentů) uvádělo, že je ve třídě ráda. Zápornou odpověď podalo 11 (11,8 %) respondentů. Nerozhodnou či ambivalentní odpověď „ano i ne“ uvedli 3 (3,2 %) respondenti.

2. Máš ve třídě dobrého kamaráda, kterému se můžeš se vším svěřit?

Graf 3. Otázka 2 – žáci

Zdroj: autorka práce

Z grafu 3 vyplývá, že většina respondentů (tj. 76, 81,8 % respondentů) se domnívá, že ve třídě má nejlepšího kamaráda, kterému se může svěřit. Zápornou odpověď uvedlo 9 (9,7 %) respondentů a odpověď „nevím“ uvedlo 8 (8,5 %) respondentů.

3. Patříš ve třídě do nějaké party?

Celkem 75 (80,7 %) respondentů patří ve třídě do nějaké party, 18 (19,3 %) respondentů do žádné třídní party nepatří.

4. Můžeš se spolehnout na všechny spolužáky?

Odpovědi na tuto otázku jsou uvedeny v grafu 4. Jak je z grafu patrné, jen 1 (1,1 %) respondent se domnívá, že se může spolehnout na všechny své spolužáky. Opačného názoru bylo 71 (76,3 %) respondentů. Odpověď „nevím“ uvedlo 21 (22,6 %) respondentů.

Graf 4. Otázka č. 4 – žáci

Zdroj: autorka práce

5. Se spolužáky se navzájem uznáváte?

Celkem 39 (41,9 %) respondentů uvedlo, že se se spolužáky vzájemně uznávají. Zápornou odpověď podalo 54 (58,1 %) respondentů.

6. Můžeš před svými spolužáky přiznat každou svou chybu, aniž by tě odsoudili?

Celkem 26 (28 %) respondentů uvedlo, že může před svými spolužáky přiznat jakoukoliv vlastní chybu, aniž by se jim dostalo odsouzení. Dalších 67 (72 %) respondentů toto učinit nemůže.

7. Máš strach ze svých spolužáků?

9 (9,7 %) respondentů má strach ze svých spolužáků. Strach ze svých spolužáků nemá 84 (90,3 %) respondentů.

8. Když potřebuješ, spolužáci ti pomůžou a poradí?

U této otázky mohli respondenti opět volit pouze z možností „ano“ a „ne“, nicméně někteří respondenti uváděli vlastní odpověď. Zjištěné výsledky jsou podány v grafu 5.

Graf 5. Otázka č. 8 – žáci

Zdroj: autorka práce

Celkem 73 (78,5 %) respondentů uvedlo, že v případě potřeby spolužáci pomohou, poradí. Opačného názoru bylo 16 (17,2 %) respondentů. Dále 4 (4,3 %) respondenti uvedli vlastní odpověď. Uváděno bylo dvakrát „*jak kdo*“ a též „*jak kdy*“, „*někdy*“.

9. Pomáhají Ti učitelé s řešením problémů ve škole?

69 (74,2 %) respondentů odpovědělo, že jim učitelé pomáhají s řešením problémů ve škole. Zápornou odpověď zvolilo 24 (25,8 %) respondentů.

10. Můžeš hledat u učitelů pomoc s řešením problémů spojených se školou?

Na tuto otázku 81 (87,1 %) respondentů uvedlo kladnou odpověď, zápornou uvedlo 12 (12,9 %) respondentů.

11. Můžeš hledat pomoc u učitelů při řešení osobních problémů?

Celkem 72 (77,4 %) respondentů může hledat pomoc u učitelů v případě potřeby řešit své osobní problémy. 21 (22,6 %) respondentů však takto činit nemůže.

12. Jaké bylo tvé poslední vysvědčení?

U této otázky volili respondenti ze tří možných odpovědí. Přehled zjištěných výsledků je uveden v grafu 6.

Graf 6. Otázka č. 12 – žáci

Zdroj: autorka práce

Celkem 35 (37,6 %) uvedlo, že na vysvědčení mělo několik trojek. Pouze jedničky a dvojky, případně samé jedničky mělo na vysvědčení 24 (25,8 %) respondentů a 34 (36,6 %) respondentů zvolilo možnost „jiné“.

13. Jakou známku jsi dostal(a) z chování?

U této otázky mohli respondenti volit ze tří možných odpovědí: „jedničku“, „dvojku“ a „trojku“. Trojku z chování však žádný z oslovených žáků na vysvědčení neobdržel. 92 (98,9 %) respondentů mělo na vysvědčení z chování jedničku, 1 (1,1 %) respondent dvojku.

14. Byl(a) jsi svědkem, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky?

U této otázky 41 (44,1 %) respondentů odpovědělo, že bylo svědkem ubližování jinému spolužákovi některým či některými jinými spolužáky. Tuto zkušenost nemá 52 (55,9 %) respondentů.

15. Ublížoval ti dříve nebo ubližuje ti v současnosti někdo ze školy?

Na tuto otázku odpovědělo 18 (19,4 %) respondentů, že jim někdo v minulosti či v současnosti ubližoval/ubližuje. 75 (80,6 %) respondentů zvolilo zápornou odpověď.

U této otázky se dotazník rozdvíjoval. Pokud žáci zvolili jako svoji odpověď „ano“, pokračovali další otázkou, při záporné odpovědi pokračovali žáci až otázkou č. 31.

16. Jak je ti ubližováno?

U této otázky mohli respondenti volit z nabídnutých odpovědí. Zvoleny byly všechny. Přehled zjištěných výsledků je podán v tabulce 1. U dílčích odpovědí byl určen podíl dané odpovědi na celkovém počtu odpovědí.

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nadávání	12	19,4 %
Posměch	11	17,7 %
Pomluvy	9	14,5 %
Ponižování	8	12,8 %
Bití	4	6,5 %
Kopání	4	6,5 %
Rány pěstí	4	6,5 %
Poškození osobních věcí	4	6,5 %
Navádění	2	3,2 %
Jinak	2	3,2 %
Ignorování	1	1,6 %

Fackování	1	1,6 %
Celkem	62	100,0 %

Tab. 1. Otázka č. 16 – žáci

Zdroj: autorka práce

Z tabulky 1 je zřejmé, že nejčastěji žáci, kteří zažili nebo zažívají ubližování od některého nebo některých spolužáků, mají zkušenost s nadávkami (12 žáků, podíl činil 19,4 % z celkového počtu odpovědí), dále se jednalo o posměch (11 žáků, 17,7 %), pomluvy (9 žáků, podíl činil 14,5 %) a ponižování. Vždy 4 žáci uvedli též bití, rány pěstí, kopání a poškození cizí věci.

2 respondenti uvedli, že se jednalo o jinou formu, než která byla nabídnuta, nicméně tito žáci nevyužili možnosti svoji odpověď doplnit, specifikovat.

17. Jak často ti bylo (je) ubližováno?

Odpovědi na tuto otázku jsou uvedeny v grafu 7.

Z grafu 7 je zřejmé, že téměř každý den bylo ubližováno 5 (27,8 %) respondentů. Téměř každý týden se tak dělo v případě 7 (38,9 %) respondentů a přibližně jednou měsíčně bylo ubližováno 6 (33,3 %) respondentům.

Graf 7. Otázka č. 17 – žáci

Zdroj: autorka práce

18. Kde se to děje?

Zjištěné výsledky jsou uvedeny v tab. 2. Respondenti mohli volit z více možných odpovědí, nicméně žádný z respondentů neuvedl některou z těchto možností: „v jídelně“, „v družině“, „na kroužcích“, „jinde“. Někteří respondenti opět uvedli více odpovědí.

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Ve třídě	13	54,2 %
Na zastávce	3	12,5 %
Na WC	2	8,3 %
Na chodbě	2	8,3 %
Na hřišti	2	8,3 %
Cestou ze/do školy	1	4,2 %
V tělocvičně	1	4,2 %
Celkem	24	100,0 %

Tab. 2. Otázka č. 18 – žáci

Zdroj: autorka práce

Nejčastěji se ubližování odehrávalo ve třídě (tuto odpověď uvedlo 13 žáků, podíl této odpovědi z celkového počtu činil 54,2 %), dále na zastávce (3 respondenti, podíl činil 12,5 %), vždy 2 respondenti uvedli, že k ubližování docházelo na chodbě, hřišti a na toaletě.

19. Kdo ti ubližuje? Dívka nebo chlapec?

9 (50 %) respondentů uvedlo, že jim ubližovala dívky nebo dívky a taktéž 9 (50 %) respondentů uvedlo, že se jednalo o chlapce.

Dále měli respondenti uvést, jaký počet spolužáků či jiných osob ze školy jim ubližoval. Jeden respondent uvedl, že „hodně“, dále byly uváděny počty 1, 2, 4, 6 a 9 osob. Odpověď doplnilo počtem pouze 5 osob.

20. Svěřil(a) jsi se někomu?

Se svojí zkušeností se svěřilo 17 (94,4 %) respondentů, 1 (5,6 %) žák se nesvěřil nikomu.

21. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

14 (77,8 %) respondentů odpovědělo, že ten, komu se dotyčný/á svěřil/a, mu nebo jí pomohl. Pomoci se nedostalo 4 (22,2 %) žáků.

22. Myslíš, že je dobrý nápad požádat učitele o pomoc učitele?

Celkem 11 (61,1 %) respondentů se domnívá, že je dobrým nápadem požádat v případě, že je dítěti ubližováno, o pomoc učitele. Opačného názoru bylo 7 (38,9 %) respondentů.

23. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

U této odpovědi byly stejnou měrou získány souhlasné i nesouhlasné odpovědi. 9 (50 %) respondentů uvedlo, že ten, kdo dotyčnému nebo dotyčné ubližoval, potrestán byl, stejný počet respondentů odpověděl, že trest udělen nebyl.

24. Svěřil(a) jsi se s tím, že je ti ubližováno, rodičům?

Celkem 12 (66,7 %) respondentů se svěřilo rodičům s tím, že je jim ubližováno, avšak třetina respondentů (tj. 6 (33,3 % respondentů) se s ubližováním vlastní osobě nesvěřilo rodičům.

25. Kdo myslíš, že by ti s tímto problémem mohl nejvíce pomoci a proč?

Tato otázka byla otevřená. Odpovědi respondentů, rozdělených dle metody vytváření trsů do skupin dle stejného významu, jsou uvedeny v grafu 8. Někteří respondenti podávali více odpovědí, které tak byly přiřazeny k více trsům.

Graf 8. Otázka č. 25 – žáci

Zdroj: autorka práce

Celkem 8 (40 %) respondentů se domnívalo, že nejvíce by pomohl rodič. 6 (30 %) respondentů uvedlo kamaráda (zmiňován byl často nejlepší kamarád – jeden z respondentů uvedl: „*Nejlepší kamarád, tomu prostě věřím.*“), 4 (20 %) respondenti uvedli učitele. 1 (5 %) respondent uvedl, že ředitel školy a též 1 (5 %) respondent zvolil jako svoji odpověď „nevím“.

26. Jsi sám(sama), komu ve třídě (škole) ubližují?

Pouze 2 (11,1 %) respondenti uvedli, že jsou jedinými, komu je ve třídě či škole ubližováno, avšak dalších 16 (88,9 %) respondentů soudí, že je ubližováno více dětem.

27. Řekli ti někdy, proč to dělají? Nebo co si myslíš TY?

U této odpovědi 2 respondenti svoji odpověď neuvedli. Při vytváření trsů nebylo přistoupeno k větší abstrakci, neboť bychom ztratili cenné, konkrétní informace.

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nevím	7	43,7 %
Závist	2	12,4 %
Nadváha	2	12,4 %
Choval/a jsem se jinak	1	6,3 %
Otravuji	1	6,3 %
Jsou hloupí	1	6,3 %
Nuda	1	6,3 %
Legrace	1	6,3 %
Celkem	16	100,0 %

Tab. 3. Otázka č. 27 – žáci

Zdroj: autorka práce

V tabulce 3 si lze povšimnout, že nejvíce respondentů (7, 43,7 %) netuší, proč jim bylo ubližováno. Závist zmínili 2 respondenti, stejný počet respondentů uvedl nadváhu. Výroky některých respondentů byly následující: „*Neměli mě rádi, vadilo jim, že jsem se*

chovala starší ne svůj věk.“, „Z nudy. Začala jsem to s nimi řešit a teď jsme nejlepší kamarádi.“

28. Zkusil(a) jsi se bránit?

12 (66,7 %) respondentů zkusilo bránit, 6 (33,3 %) respondentů nikoliv. Respondenti byli také požádáni o to, aby uvedli, jakým způsobem se případně bránili. 6 žáků oplácelo stejným způsobem, 2 žáci svoji odpověď neuvedli, 2 agresory ignorovali, dvě dívky uvedly následující: *„Říct, že mi to vadí a ubližuje mi to“*, *„Slušně jsem řekla, že to není vtipné.“*

29. Jak by podle tebe měl být potrestán ten, kdo ubližuje jinému?

Tato otázka byla otevřená. Metodou vytvářený trsů byly abstrahovány tři trsy, uvedené v grafu 9.

Graf 9. Otázka č. 29 – žáci

Zdroj: autorka práce

Polovina žáků (6, 50 %) navrhovala kázeňské opatření. 4 (33,3 %) žáci by se snažili vést agresora k náhledu, 2 (26,7 %) respondenti nevěděli, jaký trest by měl nastat. Do trsu vedení k náhledu byly zařazeny tyto výroky: *„Měl by si aspoň zkusit v hlavě říct, jak by to bylo, být na místě šikanovaného.“*, *„Měl by si zkusit být v kůži toho, komu ubližuje.“*, *„Nijak, měl by se spíše zamyslet, jaké to je pro toho, komu to dělá.“*, *„Zkusit mu udělat to samé.“*

30. Ublíží ti někdo z jiné školy?

U této otázky měli respondenti uvést bližší údaje k tomu, jak je jim ubližováno. První otázka se týkala toho, „Jak“ je jim ubližováno. 8 (66,7 %) respondentů uvedlo, že jim ubližováno není, 4 (33,3 %) respondenti uváděli fyzický útok (rány pěstí, rvačka).

Dále zněla otázka, „Kolik“ dětí dotyčnému nebo dotyčné ubližuje. Odpověď uvedlo pouze 8 respondentů, přičemž 6 (75 %) z nich odpovědělo, že nikdo, nebo neví. 2 (25 %) respondenti již uvedli konkrétní čísla, a to „2“ a „3“.

Další dotaz se týkal četnosti ubližování. Opět z 8 žáků jich 6 (75 %) uvedlo, že neví, nebo že se to neděje, 2 (25 %) respondenti odpověděli, že několikrát do roka.

Poslední dotaz směřoval k místu, „Kde“ k ubližování dochází. Tentokrát 3 (37,5 %) respondenti z osmi respondentů uvedli konkrétní údaj, a to 2x zastávku a 1x hráz.

31. Kdyby Ti někdo ubližoval, řekl(a) bys o tom někomu a požádala ho o pomoc?

Graf 10. Otázka č. 30 – žáci

Zdroj: autorka práce

Jak je z grafu 10 zřejmé, na tuto otázku již opět odpovídali všichni respondenti. 51 (54,8 %) žáků uvedlo, že by v případě, kdy by jim někdo ubližoval, požádali někoho o pomoc. Zápornou odpověď podalo 15 (16,2 %) respondentů, 27 (29 %) uvedlo jako svoji odpověď „Nevím“.

32. Kdyby ses dozvěděl(a), že někdo ubližuje spolužákovi, ohlásil(a) bys to?

Odpovědi na tuto otázku jsou uvedeny v grafu 11.

Graf 11. Otázka č. 32 – žáci

Zdroj: autorka práce

Celkem 54 (58,1 %) by ohlásilo situaci, kdy by bylo ubližováno některému ze spolužáků. Neučinilo by tak 12 (12,9 %) respondentů, 27 (29 %) žáků zvolilo jako svoji odpověď „Nevím“.

Dále 2 respondenti spontánně svoji odpověď doplnili. Jejich výroky byly následující: „Řešil bych to sám“, „Záleží na tom, kdo by to byl“.

33. Myslíš si, že je vhodné požádat o pomoc učitele?

Graf 12. Otázka č. 33 – žáci

Zdroj: autorka práce

Více než tři čtvrtiny žáků (konkrétně 74 (79,6 %) žáků) si myslí, že je vhodné v případě, že je někomu ubližováno, požádat o pomoc učitele. Za nevhodné to považovalo 14 (15,1 %) žáků, 5 (5,3 %) žáků nevědělo.

34. Řekl(a) bys o tom, že ti ubližují, rodičům?

Graf 13. Otázka č. 34 – žáci

Zdroj: autorka práce

V případě, že by bylo respondentům ubližováno, rodičům by to sdělilo 68 (73,1 %) žáků, 4 (4,3 %) žáci si nebyli jisti svojí odpovědí a zvolili možnost „nevím“. O tomto jednání by svým rodičům neřeklo 21 (22,6 %) respondentů.

35. Kdyby ti někdo ubližoval, kdo si myslíš, že by ti mohl nejvíce s tímto problémem pomoci?

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Rodič	51	45,5 %
Učitel	25	22,3 %
Kamarád	15	13,4 %
Nevím	13	11,6 %
Já sám/a	5	4,5 %
Jiné	3	2,7 %
Celkem	112	100,0 %

Tab. 4. Otázka č. 35 – žáci

Zdroj: autorka práce

U této otevřené otázky bylo vytvořeno celkem 6 trsů. 3 odpovědi byly zahrnuty do trsu „Jiné“ – respondenti uvedli zbraně, sestru a policii. Nejčastěji byl uváděn (s různými obměnami) rodič – tuto odpověď zvolilo 51 respondentů (podíl těchto odpovědí na celkovém počtu činil 45,5 %). Dále byl 25 žáků uveden učitel, 15 kamarád, 13 respondentů (podíl činil 11,6 %) nevědělo.

36. Proč myslíš, že někdo ubližuje ostatním spolužákům? Co ho (je) k tomu vede?

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Nevím	19	19,0 %
Něco si kompenzuje	17	17,0 %
Pochází z nefunkční rodiny	13	13,0 %
Dělá mu to dobře	11	11,0 %
Závist, žárlivost	11	11,0 %
Předvádí se	11	11,0 %
Je slabší	6	6,0 %
Povyšovat se	5	5,0 %
Je agresivní	4	4,0 %
Je hloupý	2	2,0 %
Může si za to oběť	1	1,0 %
Celkem	100	100,0 %

Tab. 5. Otázka č. 36 – žáci

Zdroj: autorka práce

U této otevřené otázky opět bylo získáno více odpovědí, než byl počet respondentů. Nejčastěji respondenti nevěděli, proč někdo někomu ubližuje – odpověď „Nevím“ zvolilo 19 respondentů (podíl této odpovědi na celkovém počtu činil 19 %). 17 respondentů se domnívá, že si tím dotyčný něco kompenzuje (potřebuje se odreagovat, vylít si vztek, je nevyrovnaný apod.), 13 respondentů se domnívalo, že se jedná o jedince pocházející z nefunkčních rodin, kde se rodiče hádají, nestarají se o dítě, nebo se chovají obdobně. 1 respondent uvedl, že si za to může sama oběť: „Šikanovaný může být hodně otravný, to je jeden z důvodů.“

37. Pokud by Ti někdo ubližoval, zkusil(a) by ses bránit?

75 (80,6 %) respondentů by se pokusilo bránit, pokud by jim někdo ubližoval, dalších 18 (19,4 %) respondentů by se nebránilo. Pokud respondenti využili možnosti doplnění (jednalo se pouze o 55 respondentů), jakou podobu by obrana měla, někteří respondenti uváděli i více odpovědí. Přehled těchto výsledků je podán v tabulce 6.

Nejčastěji respondenti uváděli, že by agresora tělesně potrestali – tuto odpověď uvedlo 41 žáků (uváděno byla např. „dal bych mu do držky“, „pěstí“, „pokusit se ji zbit“, „strčila bych mu hlavu do záchodu“, „když umíte sebeobranu, tak asi tak“).

Odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost
Fyzický trest	41	66,1 %
Říct to někomu	6	9,7 %
Nevím	5	8,1 %
Záleží na situaci	4	6,5 %
Formální trest	2	3,2 %
Slovní obrana	2	3,2 %
Ignorace	2	3,2 %
Celkem	62	100,0 %

Tab. 6. Otázka č. 37 – žáci

Zdroj: autorka práce

Pouze 6 respondentů by tuto situaci řeklo druhé osobě, 5 respondentů vůbec nevědělo. 2 respondenti uvedli formální trest („pasták“, „důtku“).

38. Jak si myslíš, že by měla být potrestána osoba, která ubližuje druhému (ostatním)?

Graf 14. Otázka č. 38 – žáci

Zdroj: autorka práce

Jednalo se o otázku otevřenou. V grafu 14 jsou prezentovány vytvořené trsy. Většina respondentů by agresora potrestala – tuto odpověď, v různých obměnách, uvedlo 76 (81,7 %) respondentů. Navrhované tresty se týkaly např. důtky, vyloučení ze školy, umístění do výchovného ústavu, projednávání případu „sociálkou“, tj. orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zavření do vězení, uveden byl i trest smrti. 7 (7,5 %) respondentů si přálo, aby mohl dotyčný zažít totéž, co sám činil, 5 (5,4 %) respondentů by se snažilo o to, aby si uvědomil, jakou bolest působil a jaké následky to může mít. 5 (5,4 %) respondentů nevědělo.

- **Šetření realizované mezi rodiči**

1. Myslíte si, že se Vaše dítě může stát obětí šikany ve škole?

Celkem 16 (72,7 %) respondentů se domnívá, že ano, 6 (27,3 %) respondentů uvedlo zápornou odpověď.

2. Myslíte si, že by se Vám Vaše dítě svěřílo, že má problémy související s šikanou?

Taktéž 16 (72,7 %) respondentů uvedlo kladnou odpověď, 6 (27,3 %) respondentů uvedlo zápornou odpověď.

3. Dokázali byste svému dítěti v tomto pomoci? Jak?

Všichni respondenti se domnívají, že by svému dítěti v případě, že se stane obětí šikany, dokázali pomoci. Pokud respondenti doplnili svoji odpověď, uváděno bylo řešení situace s učitelem.

4. Udělili byste trest tomu, kdo ubližuje Vašemu dítěti?

Graf 15. Otázka č. 4 – rodiče

Zdroj: autorka práce

Agresorovi, který by ubližoval dítěti respondentů, by udělilo trest 18 (81,8 %) respondentů. Neudělil by jen 1 (4,6 %) respondent, 3 (13,6 %) respondenti nevěděli.

5. Myslíte si, že škola dělá maximum v prevenci sociálně-patologických jevů jako je násilí, šikana, drogy, vandalismus, terorismus, kriminalita, rasismus, prostituce atd.?

Graf 16. Otázka č. 5 – rodiče

Zdroj: autorka práce

Celkem 19 (86,4 %) respondentů se domnívá, že škola, kterou navštěvuje jejich dítě, dělá maximum v oblasti prevence sociálně-patologických jevů. Opačný názor měli 2 (9 %) respondenti, 1 (4,6 %) respondent nevěděl.

6. Jste rád(a), že Vaše dítě navštěvuje právě tuto školu?

Všichni respondenti, tj. 100 % respondentů, je rádo, že jejich potomek navštěvuje danou školu.

7. Můžete tuto školu doporučit svým známým pro jejich děti?

Taktéž všichni respondenti uvedli, že školu mohou doporučit svým známým pro jejich děti.

8. Dozvěděl(a) jste se někdy, že si žáci navzájem ublížili? Jak?

14 (63,6 %) respondentů se dozvědělo o tom, že si žáci navzájem ublížili, tuto informaci nemá 8 (36,4 %) respondentů. Pokud respondenti doplnili svoji odpověď, uváděli rvačku, facku, ničení školních pomůcek.

9. Má Vaše dítě strach ze spolužáků?

Pouze 1 (4,6 %) respondent uvedl, že má jeho dítě strach ze spolužáků. Zápornou odpověď uvedlo 21 (95,4 %) respondentů, avšak jeden doplnil „už ne“.

10. Myslíte si, že Vaše dítě chodí do školy rádo?

Celkem 16 (72,7 %) respondentů uvedlo souhlasnou odpověď, 6 (27,3 %) respondentů uvedlo zápornou odpověď. K odpovědím „ne“ byly přiřazeny i odpovědi s doplněním, že „*jak kdy*“ či „*spíš z povinnosti*“.

- **Ověření hypotéz**

H1: Chlapci uvádějí častěji než dívky, že se se spolužáky vzájemně uznávají.

K této hypotéze se v dotazníku vztahovala položka č. 5. Porovnávány byly odpovědi chlapců a dívek. V rámci nulové hypotézy bylo předpokládáno, že se žáci vzájemně uznávají bez ohledu na své pohlaví. Zjištěné výsledky (pozorované a očekávané četnosti) jsou uvedeny v tabulce 7.

Respondenti	Ano	Ne	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	
Dívky	12 (19,29)	34 (26,71)	46
Chlapci	27 (19,71)	20 (27,29)	47
Celkem	39	54	93

Tab. 7. Ověření hypotézy H1

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 9,388$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 9,388 je větší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla přijata alternativní hypotéza** a zamítnuta byla hypotéza nulová (tj. byl zjištěn statisticky významný rozdíl mezi zkoumanými proměnnými).

Na základě ověření hypotézy č. 1 lze tvrdit, že chlapci uvádějí častěji než dívky, že se se spolužáky vzájemně uznávají.

H2: Chlapci se setkali nebo setkávají častěji než dívky s tím, že jim ve škole někdo ubližuje.

K této hypotéze se v dotazníku pro žáky vztahovala položka č. 15. Zjištěné výsledky jsou uvedeny v tabulce 8.

Respondenti	Ano	Ne	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	

Dívky	11 (8,9)	35 (37,1)	46
Chlapci	7 (9,1)	40 (37,9)	47
Celkem	18	75	93

Tab. 8. Ověření hypotézy H2

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 1,215$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 1,215 je menší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla zamítnuta alternativní hypotéza**.

H3: Žáci s lepším prospěchem (jedničky a dvojky) se domnívají častěji než žáci s prospěchem horším, že je dobrý nápad v případě šikany obrátit se na učitele se žádostí o pomoc.

K této hypotéze se v dotazníku pro žáky vztahovala otázka č. 33. Respondenti byli rozděleni do dvou skupin: za souhlasnou odpověď byla zvolena odpověď „ano“, za nesouhlasnou byla považována odpověď „ne“ nebo „nevím“.

Rozdělení byli také respondenti dle svých známek do dvou skupin: za respondenty s lepším prospěchem byli považováni ti, kteří odpověděli, že na vysvědčení mívají jedničky, dvojky, případně samé jedničky. Ostatní respondenti byli sloučeni do druhé skupiny.

Zjištěné výsledky jsou uvedeny v tabulce 9.

Respondenti	Ano	Ne	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	
Jedničkáři	18 (19,1)	6 (4,9)	24
Ostatní	56 (54,9)	13 (14,1)	69
Celkem	74	19	93

Tab. 9. Ověření hypotézy H3

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,418$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 0,418 je menší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla zamítnuta alternativní hypotéza.**

H4: Žáci s lepším prospěchem (jedničky a dvojky) uvádějí častěji než žáci s prospěchem horším, že se setkali nebo setkávají s tím, že jim ve škole někdo ubližuje.

Opět byly zkoumány odpovědi respondentů na otázku 15 (tj. zda se žáci setkali nebo setkávají s tím, že jim ve škole někdo ubližuje), porovnávány byly odpovědi respondentů s lepším a horším prospěchem, přičemž i v tomto případě byli respondenti rozděleni do stejných skupin, jako tomu bylo v případě verifikace hypotézy H3. Zjištěné výsledky jsou uvedeny v tabulce 10.

Respondenti	Ano	Ne	Celkem
	Skutečná (očekávaná) četnost	Skutečná (očekávaná) četnost	
Jedničkáři	5 (4,65)	19 (19,35)	24
Ostatní	13 (13,35)	56 (55,65)	69
Celkem	18	75	93

Tab. 10. Ověření hypotézy H4

Zdroj: autorka práce

Vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,044$. Kritická hodnota testového kritéria chí-kvadrátu pro hladinu významnosti 0,05 a 1 stupeň volnosti $\chi^2_{0,05}(1) = 3,841$.

Vypočítaná hodnota testového kritéria 0,044 je menší než kritická hodnota. Z tohoto důvodu **byla zamítnuta alternativní hypotéza.**

• DISKUSE

Ve výše popsaném výzkumu byla věnována pozornost šikaně na základní škole. První výzkumnou otázkou bylo zjišťováno, jaké vztahy panují mezi žáky druhého stupně základních škol.

Ze zjištěných výsledků vyplývá, že tyto vztahy jsou většinou kladné, nicméně ne vždy jsou respondenti s chováním svých spolužáků spokojeni. I když 85 % respondentů uvedlo, že je rádo ve své třídě, 11,8 % respondentů rádo není. Lze považovat za limit výzkumu, že nebylo blíže zjišťováno, proč tomu tak není, neboť nelze tedy jasně určit, co je příčinou (nepříznivé třídní klima, vztahy mezi žáky, výskyt šikany apod.). Za pozitivní lze považovat zjištění, že 81,8 % respondentů má ve třídě minimálně jednoho spolužáka, kterému důvěřují a mohou se mu svěřit.

Dále uvedlo 80,7 % respondentů, že patří do některé z třídních part. Na toto zjištění lze nahlížet jako na určité riziko, s ohledem na vznik a rozvoj šikany. Jak vysvětlují Janošová et al. (2016, s. 300), při koexistenci různých členských skupin ve třídě mohou mezi nimi nastávat konflikty, přičemž rivalita se může objevovat i mezi členy jedné party. Mezi členy part může docházet k tomu, že členové zaujímají postoje ve smyslu „*my jsme lepší než oni.*“ Upřednostňování je pak spojeno s podceňováním, případně diskriminací. Členové skupin rozvíjejí svoji sociální identitu, která se značně odvíjí od identity skupiny, a tato třídní dynamika může vést k rozvoji šikany. Učitel by podle autorů měl být dobře s tímto fenoménem obeznámen – neměl by podporovat vzájemné srovnávání obou skupin, při vyšetřování šikany musí obezřetně zvažovat validitu výpovědí svědků, neboť ti mohou lhát, aby ochránili člena nebo členy vlastní skupiny, kteří se šikany dopustili.

Pouze 76,3 % respondentů uvedlo, že se může spolehnout na všechny spolužáky, což je ovšem pochopitelné, neboť vztahy mezi lidmi nabývají různých kvalit a zcela jistě nelze plně důvěřovat všem lidem v blízkém sociálním okolí. Za mnohem závažnější lze však považovat zjištění, že většina respondentů (58,1 %) uvedla, že se vzájemně mezi spolužáky neuznávají. To již může nasvědčovat o ne zcela bezpečném třídním klimatu jako faktoru, který tvoří podhoubí šikany. Nicméně to, že 72 % žáků nemůže před ostatními ve třídě přiznat svoji chybu, aniž by poté následovalo odsouzení, není pravděpodobně překvapující, neboť

respondenti svým věkem patří do období staršího školního věku, případně pubescence, kdy se v těchto vývojových fázích podle Orla, Obereignerů a Mentela (2016, s. 58) objevuje ve zvýšené míře kritičnost, negativismus, emocionalita taktéž nemusí být plně rozvinuta, resp. kolísá, a to vše může vést i k negativním reakcím na projevy určitých jedinců, nebo na chybu jako takovou. Tento aspekt vzájemných vztahů mezi respondenty tak dle našeho názoru nemusí být nutně signálem, že se třída ocitá v riziku výskytu šikany.

Údaje o tom, že 9,7 % respondentů má ze svých spolužáků strach a v případě potřeby se na své spolužáky může obrátit o pomoc jen 78,5 %, dokládají předchozí domněnku, že vztahy ve třídě nejsou optimální, alespoň ne pro všechny žáky. Také učitelé nemají důvěru všech žáků, tu vyjádřilo více než tři čtvrtiny respondentů, přičemž častěji se mohou respondenti obrátit na učitele při řešení osobních problémů než problémů spojených s vyučováním, studiem, což naopak ale svědčí pro relativně dobře navázaný vztah učitele s žáky.

Nicméně nejvíce alarmující je zjištění, že 44,1 % respondentů bylo svědkem toho, jak je nebo bylo ubližováno někomu ze spolužáků. Toto číslo je dle našeho názoru vysoké, můžeme uvažovat o tom, že nevhodné chování je ve třídě tolerováno, stává se určitou nepsanou normou a vysvětluje také, proč téměř třetina respondentů nepocítují zcela bezpečné zázemí ve třídě a téměř desetina respondentů má také strach z někoho ze svých spolužáků.

Pozastavíme se ještě u zjištění, že se ne všichni ve třídě vzájemně uznávají. Při statistickém srovnání odpovědí dívek a chlapců pomocí chí-kvadrátu bylo zjištěno, že chlapci uvádějí častěji než dívky, že se vzájemně uznávají – formulovaná hypotéza H1 tedy byla potvrzena (vypočítaná hodnota testového kritéria $\chi^2 = 9,388$, kritická hodnota 3,841). Ovšem ani tento výsledek není překvapující, očekávali jsme jej. Jak uvádějí Janošová et al. (2016, s. 232), vztahy mezi dívkami bývají proměnlivé, mnohdy nepřehledné, mění se i během jednoho dne a v případě šikany mezi dívkami proto ani chlapci do daného jednání nezasahují, neboť si nejsou jisti dynamikou vzájemných vztahů.

Při shrnutí výsledků vztahujících se k první výzkumné otázce lze tedy konstatovat, že vztahy ve zkoumaných třídách nejsou výrazněji narušené, nicméně přibližně pro čtvrtinu respondentů nepředstavuje patrně třída zcela bezpečné prostředí, v němž je možné být autentický, nalézt pomoc, svěřit se druhému. Mohou k tomu přispívat party, které ve třídách existují v nemalé míře.

Druhá výzkumná otázka zněla: Jaké jsou osobní zkušenosti žáků s výskytem a řešením šikany? Celkem 18 respondentů, tj. necelá pětina respondentů, zažila či zažívá ve škole ubližování (záměrně jsme nepoužívali v dotazníku termín šikana, neboť není vhodné takto

bez hlubšího porozumění třídě, škole nebo dílčím vzájemným vztahům určité chování k šikaně přiřadit), což není nezanedbatelný počet. Tito respondenti vyplňovali střední část dotazníku mapující jejich zkušenost s šikanou, přístup k ní. Zjišťováno bylo, opět za pomoci chí-kvadrátu v rámci ověřování hypotézy H2, zda jsou častěji obětí ubližování dívky nebo chlapci, avšak naše domněnka, že se jedná častěji o chlapce (vycházeli jsme z tvrzení Říčana a Janošové (2010, s. 30-31), že častěji šikanují chlapci, a to chlapce i dívky), potvrzena nebyla (hodnota testového kritéria $\chi^2 = 1,215$ byla nižší než kritická hodnota 3,841). Hypotézou H4 také nebylo prokázáno, že by se častěji setkávali s ubližováním žáci s lepším prospěchem (jedničky, dvojky) – hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,044$ byla nižší než kritická hodnota 3,841.

Ubližování má nejčastěji podobu slovní agrese, téměř každý den ubližování zažívá 27,8 % respondentů. Zde je důležité zdůraznit, že se jedná o velkou zátěž pro žáky a lze tedy porozumět tomu, že je ve třídě či škole rádo jen 85 % respondentů. Celkem 13 respondentů uvedlo, že se toto chování odehrává ve třídě (třída byla nejčastěji uváděna jako místo, kde se ubližování odehrává), tedy můžeme usuzovat na to, že nevhodného chování se většinou dopouští některý ze spolužáků respondentů. Stejnou měrou ubližují dívky i chlapci.

Kladně hodnotíme, že se s touto zkušeností svěřilo druhé osobě 94,4 % respondentů, ovšem pomoci se nedostalo 22,2 % těchto žáků, což svědčí o složitosti a obtížné proniknutelnosti do fenoménu šikany. Tito žáci sice mají důvěru v učitele (svěřilo by se mu 61,1 % respondentů), nikoliv však tedy všichni. Co se týče potrestání trýznitele, polovina respondentů uvedl, že trest nastal, polovina naopak sdělila, že agresor potrestán nebyl. Při srovnání osob, kterým by se žáci případně svěřili (či se svěřili), získali největší důvěru rodiče, poté kamarádi a teprve na třetím místě byli učitelé. Zcela jistě by tedy bylo žádoucí, aby učitelé věnovali více pozornosti práci s třídní skupinou, všímali si možných ohrožených dětí, uvažovat lze i o zapojení odborníka do práce se třídou či obecně třídami školy, neboť téměř pětina žáků, která má zkušenost s ubližováním, má nedostatečnou důvěru v pomoc učitele při výskytu šikany nebo ubližování, vedou k úvahám, že role učitele v oblasti šikany není pevná a žáky zcela respektovaná. Pokud se vrátíme k již uvedeným výsledkům, více než tři čtvrtiny žáků by se obrátilo na učitele se žádostí o pomoc – to však tedy neplatí pro žáky, kteří mají zkušenost s ubližováním ve třídě či škole. Právě těmto žákům by měli učitelé věnovat pozornost především.

Naši úvahu o tom, že ve třídách může být násilí (fyzické, psychické) tolerováno, podporuje také zjištění, že z 18 žáků, kteří mají zkušenost s ubližováním, jich 88,9 % uvedlo,

že nejsou sami ve třídě, komu je ubližováno. Většinou respondenti nerozumí tomu, proč je jim ubližováno, opírají se spíše o vlastní domněnky.

I u tohoto zjištění je vhodné se krátce pozastavit. Můžeme se domnívat, že případy ubližování nebyly vhodně řešeny, pakliže žáci nevědí, co bylo příčinou tohoto jednání. Jak bylo uváděno v teoretické části práce, podle Sandoval et al. (2014, s. 317-320) může trauma z šikany přetrvávat i více než 40 let. Je nutné, aby si žáci s sebou tuto negativní a bolestnou zkušenost nenosili dále do svého života, dalších vztahů. Předpokladem je pak plné porozumění tomu, co a proč se vlastně odehrálo. Za pozornost také stojí, že jen 50 % respondentů uvedlo, že by za toto chování měli být agresori potrestáni – dalších 16,7 % žáků nevědělo, jaký by měl být důsledek, 33,3 % respondentů se spíše klonilo k tomu, přivést agresory k náhledu na své jednání. I v tomto případě by bylo vhodné více se respondentů doptávat – např. na to, proč by volili raději náhled pro agresory než jejich potrestání – tj. zda je příčinou strach z agresorů, pocity viny, které oběti mohou často mít, nebo se spíše jedná o výraz humanity, vysoké empatie či doklad o zpracování možné traumatické události.

Z výsledků vztahujících se k druhé výzkumné otázce tedy vyplývá, že zkušenost s ubližováním, a to pravidelným, má poměrně vysoké procento žáků. Ne všichni jednají tak, jak je doporučováno (svěří se), přičemž k učitelům žáci v tomto ohledu často nemají důvěru. Ubližování není záležitostí jedince ve třídě, setkává se s ním více žáků. Žáci také příliš nerozumí tomu, proč jsou tomuto jednání vystaveni, k potrestání agresora se klonila jen polovina respondentů se zkušeností ubližování.

Třetí výzkumnou otázkou bylo zjišťováno, jaký je přístup žáků k řešení šikany. Můžeme konstatovat, že téměř polovina všech respondentů nevykazovala názory a postoje, které by svědčily o tom, že žáci vědí, jak se v případě výskytu chovat – přeceňují své schopnosti, nemají vždy tendenci toto jednání oznámit.

Jen 54,8 % respondentů uvedlo, že by v případě, kdy by byli obětí šikany, požádali někoho druhého o pomoc. 58,1 % respondentů by nahlásilo toto chování, kdyby se dělo někomu jinému.

Za pozornost stojí zjištění, že při opětovném vznesení dotazu na to, zda by žáci požádali o pomoc učitele, uvedlo 79,6 % respondentů, že by tak učinilo. To tedy znamená, že zatímco žáci se zkušeností ubližování by v menší míře požádali o pomoc učitele, žáci bez této zkušenosti by takto jednali častěji. V rámci hypotézy H3 bylo zkoumáno, zda tuto tendenci mají častěji žáci s lepším prospěchem než žáci s prospěchem horším, avšak ani tato hypotéza nebyla potvrzena (hodnota testového kritéria $\chi^2 = 0,418$ byla nižší než kritická hodnota 3,841). Opět by tedy bylo žádoucí provést např. s žáky, kteří zkušenost s ubližováním mají,

hloubkové rozhovory, v nichž by bylo možné detailněji se zaměřit na to, proč nemají tito žáci důvěru v učitele. Nabízí se úvahy o neoptimálním přístupu učitele ke třídnímu kolektivu, nicméně jedná se pouze o domněnky. Příčinou může být i prožitek toho, jak je těžké šikaně porozumět, zvládnout ji, kdy racionální řešení nemusí být vždy možné, pokud je jedinec zaplaven řadou negativních emocí (vina, stud, strach apod.). Jak také vysvětluje Janošová et al. (2016, s. 205), pakliže se oběť svěří se svým zážitkem, znamená to pro ni potvrzení, že je obětí – a toto přijmout, zejména v kolektivu, v němž se jedinec necítí bezpečně a nemůže ani spoléhat na podporu učitele či jiných spolužáků, pokud tito naopak patří např. do party agresora, nemusí být vůbec snadné. Podle autorky navíc toto řešení bývá u dospívajících až řešením krajním, když selhaly další, jiné pokusy (např. požádat o pomoc kamaráda, zvládnout situaci sám).

Rodičům by se však svěřilo jen 73,1 % respondentů, tedy ještě méně, než tomu bylo v případě učitelů. Přesto však byli rodiče uváděni nejčastěji jako osoba, která by případně mohla dítěti v této situaci pomoci. 80,6 % respondentů by se pokusilo bránit, což tedy potvrzuje výše uvedené konstatování Janošové et al. (2016), že žáci v tomto věku raději spoléhají sami na sebe, k čemuž bezesporu přispívá význam utvářené identity, kdy není žádoucí dospívat s nálepkou slabé oběti. Ve svých představách, jak by měl být agresor potrestán, byli respondenti často velmi kreativní, vyjadřován byl i silný hněv, kdy jeden z respondentů uvedl, že by takový jedinec zasloužil trest smrti. Jiná dívka by agresorovi ponořila hlavu do záchodové mísy.

Shrneme-li výsledky vztahující se ke třetí výzkumné otázce, konstatujeme, že respondenti vykazovali ve svém přístupu prvky, které nejsou při řešení šikany vhodné. Je možné, že závažnost šikany podceňují. I když většina respondentů uváděla, že by hledala pomoc (u učitele, rodičů), téměř čtvrtina respondentů by tak nečinila.

Poslední výzkumnou otázkou jsme se zaměřili na rodiče žáků a zkoumali jsme, jak rodiče vnímají riziko šikany v souvislosti s docházkou jejich potomka do školy.

Zde lze konstatovat, že rodič jsou se školou spokojeni, všichni respondenti jsou rádi, že jejich dítě školu navštěvuje a všichni by ji také doporučili svým známým. Nelze však tvrdit, že by rodiče podceňovali riziko šikany – 72,7 % respondentů se domnívalo, že se jejich dítě může stát obětí šikany, 27,3 % respondentů se domnívá, že by se jim dítě nesvěřilo, stalo-li by se obětí šikany. Ve svých úvahách o tom, jak by měl být agresor potrestán, byli radikálnější než žáci, neboť 81,8 % rodičů by agresora potrestalo. Jen jeden rodič uvedl, že jeho dítě má strach ze spolužáků, 63,6 % rodičů zaregistrovalo, že ve škole si žáci ubližují. Můžeme se tedy domnívat, že rodiče vnímají šikanu jako jev, který do školství patří,

neidealizují si své děti v tom, zda by se jim svěřili, ani v tom, že se to jejich dítěti stát nemůže. To také může vést k tomu, že i přes seznámení se s tím, že k násilí ve škole dochází, rodiče škole důvěřují.

ZÁVĚR

Bakalářská práce byla věnována problematice šikany na druhém stupni základních škol. Cílem bakalářské práce bylo analyzovat výskyt šikany na druhém stupni základních škol, včetně přístupu žáků a rodičů k šikaně.

Tento cíl lze považovat za naplněný. V teoretické části byly podány relevantní teoretická východiska vztahující se ke zkoumanému tématu. Pojednáno bylo o základní charakteristice šikany, včetně její dynamiky, popisu hlavních aktérů, možnostech prevence a zvládnutí šikany. Uvedeny byly i studie mapující problematiku šikany na základních školách, včetně dat České školní inspekce o výskytu šikany a řešení těchto případů na českých školách.

Na teoretická východiska bylo navázáno realizací vlastního výzkumného šetření, jehož cílem bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti a postupy žáků druhého stupně v oblasti šikany. Dílčím cílem bylo analyzovat přístup rodičů žáků ke svým dětem a škole v souvislosti s problematikou šikany. Výzkum byl realizován jako kvantitativní. Výzkumný soubor tvořilo 93 žáků druhého stupně základních škol v Olomouckém kraji a též 22 rodičů. Respondentům byly administrovány dotazníky vlastní konstrukce.

Také výzkumný cíl považujeme za naplněný. Výzkumem bylo zjištěno, že téměř 20 % respondentů má zkušenost s pravidelným ubližováním. Většinou se jednalo o slovní napadání. K šikaně nejčastěji docházelo nebo dochází ve třídách, oběťmi jsou chlapci i děvčata, žádné z pohlaví nedominovalo. Ubližování není ojedinělým úkazem ve třídě, zažívá ho více žáků, což může být dáno neoptimální prací třídního učitele s třídním kolektivem. Ve třídách existují party, jejichž výskyt může vést ke vzniku šikany, zejména jedná-li se o pubescenty. Důvěru v učitele mají přibližně tři čtvrtiny žáků – mohou s učiteli hovořit i o osobních problémech, avšak pokud jedinec zažije ubližování, tato tendence se snižuje.

Ve třídách, v nichž byl výzkum realizován, nepanuje optimální třídní klima. Téměř 10 % respondentů má strach ze svých spolužáků, více než 10 % respondentů není ve třídě

rádo. Více než polovina respondentů uvedla, že se žáci vzájemně neuznávají, více než pětina respondentů se nemůže v případě potřeby obrátit na spolužáky se žádostí o pomoc a téměř polovina respondentů byla svědkem toho, jak je někomu ve třídě ubližováno.

Žáci, kteří zažili ubližování, se většinou svěřili druhé osobě, avšak pomoci se dostalo jen pětina z nich. V případě zkušenosti se šikanou trest pro agresora požadovala jen polovina respondentů – rodiče se k potrestání agresora klonili častěji. Pokud by se měli respondenti, bez ohledu na to, zda mají či nemají zkušenost s ubližováním, někomu svěřit, nejčastěji by to byl rodič, případně kamarád, teprve poté učitel. Především by se však snažili respondenti bránit sami. Fantazie žáků byla v tomto ohledu značně bohatá. Jestliže se však měli respondenti se zkušeností s ubližováním zamyslet nad tím, co vedlo agresory k šikaně, nevěděli. Lze tedy konstatovat, že v teoretické rovině jsou respondenti relativně dobře obeznámeni s problematikou šikanou a jejím řešením, pokud jí však sami čelí, poznávají, že není snadné takovou situaci zvládnout, klesá důvěra v pomoc druhých (učitelů) a uvažovat lze také o prožívaných pocitech viny, studu, strachu, které brání těmto respondentům požadovat potrestání agresorů.

Nutno však podotknout, že se realizovaný výzkum vyznačuje určitými limity. Výzkumný soubor nebyl příliš velký, navíc nebyl reprezentativní, tedy nelze zjištěné výsledky generalizovat, resp. lze jej vztáhnout pouze ke školám v Olomouckém kraji. Při analýze dat z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že by bylo vhodnější některé oblasti hlouběji zkoumat, např. pomocí otevřených otázek či navázáním na toto šetření realizací rozhovorů s vybranými respondenty, zejména tedy těmi, kteří mají zkušenost s ubližováním ve třídě. Tímto směrem by tedy mohlo být vedeno další výzkumné šetření.

Podobně by bylo vhodné detailněji se zaměřit na roli učitele ve třídě. Některé zjištěné výsledky vedou k úvahám, že učitelé v oslovených třídách nedostatečně pracují s třídním kolektivem, podceňují dynamiku třídní skupiny, přestávají být v očích žáků těmi, kteří je chrání a mohou jim v případě potřeby pomoci. Je otázkou, do jaké míry se učitelé zajímají o zpětnou vazbu žáků v této oblasti, jaké mají schopnosti a dovednosti zvládnout počínající konflikt mezi žáky. Rozdílnost názorů respondentů v tom, jak s agresory následně naložit, svědčí o tom, že žáci nemají k tomuto jasně vytvořený postoj; jejich přístup k šikaně je značně veden vlastní zkušeností a emocemi. Bezpochyby by tedy bylo vhodné, aby se učitelé více zaměřili na práci s třídou, třídním klimatem, detekci případných rizikových part, podporovali kohezi třídní skupiny. Cenné by bylo zavést např. častější třídnické hodiny, zaměřit se na posilování solidarity mezi žáky např. v rámci společných aktivit třídy mimo běžný režim

školy (výlety apod.). S ohledem na zjištěné výsledky lze také doporučit přizvat ke spolupráci odborníky, nebo alespoň školního metodika prevence či školního psychologa.

Co se týče přístupu rodičů k šikaně, tito ji vnímají jako problém, který se může týkat i jejich dětí. Navíc většina rodičů má také informaci o tom, že si žáci ve škole ubližují. Přesto jsou rodiče se školou spokojeni, v případě potřeby jsou připraveni se školou navázat intenzivnější spolupráci.

Při koncipování výzkumu byly též formulovány čtyři hypotézy, které byly ověřovány pomocí chí-kvadrátu. Potvrzena byla pouze jedna z nich. Bylo verifikováno, že chlapci uvádějí častěji než dívky, že se se spolužáky vzájemně uznávají. Naopak nebylo potvrzeno, že se chlapci setkali nebo setkávají častěji než dívky s tím, že jim ve škole někdo ubližuje, dále že žáci s lepším prospěchem (jedničky a dvojky) se domnívají častěji než žáci s prospěchem horším, že je dobrý nápad v případě šikany obrátit se na učitele se žádostí o pomoc a také nebyl potvrzen předpoklad, že žáci s lepším prospěchem (jedničky a dvojky) uvádějí častěji než žáci s prospěchem horším, že se setkali nebo setkávají s tím, že jim ve škole někdo ubližuje. Také tyto výsledky dokládají, že šikana představuje složitý problém, v němž nelze jasně predikovat vývoj dění či chování jejích aktérů.

Šikana je fenoménem, který ke školnímu prostředí patří, což však ještě neznamená, že jí nelze předcházet, či ji zvládnout. Nezbytná je ovšem dostatečná informovanost, pravidelná a systematická práce s třídním kolektivem a důraz kladený na prevenci. Některé z těchto oblastí nejsou patrně v oslovených školách optimálně zajišťovány.

Přínos práce tak lze spatřovat nejen v osvětě, k níž tato práce může přispět, ale především v poskytnutí zpětné vazby školám, které se výzkumu zúčastnily. S řediteli škol bylo v úvodním jednání smloueno, že bude sice školám zajištěna anonymita, nicméně výsledky budou poskytnuty ředitelům školy jako zdroj informací o tom, jak žáci a rodiče vnímají přístup školy k šikaně – žáci a rodiče byli ještě před administrací dotazníku zpraveni o tom, že takto bude s výsledky naloženo. Lze tedy doufat, že bude skutečně s poskytnutými daty pracováno, a to ve prospěch nejen žáků, ale i školy jako celku, ve prospěch dalších žáků, které teprve na tuto školu nastoupí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.
- FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-5046-0.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava, 2008. ISBN 978-80-223-2391-8.
- HARTLEY, M. T., BAUMAN, S., NIXON, C. L., DAVIS, S. Comparative Study of Bullying Victimization Among Students in General and Special Education. *Exceptional Children*, 2015, 81(2), s. 176-196. ISSN 0014-4029.
- HINDUJA, S., PATCHIN, J. W. *School Climate 2.0: Preventing Cyberbullying and Sexting One Classroom at a Time*. Thousand Oaks: Corwin, 2012. ISBN 978-1-9783-6.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5326-3.
- JANOŠOVÁ, P. et al. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3.
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
- KOLÁŘ, M. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5.
- KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.
- KOLÁŘ, M. *Odborník na řešení školní šikany a kyberšikany první úrovně: studijní text pro frekventanty základního výcvikového kurzu*. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2016. ISBN 978-80-86956-93-0.
- LINES, D. *The Bullies: Understanding Bullies and Bullying*. London, Philadelphia: Jessica Kingsley, 2008. ISBN 978-1-84310-578-7.
- MATOUŠKOVÁ, I. *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4580-0.

MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MIOVSKÝ, M. *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Sdružení SCAN, Centrum adiktologie, 1. LF UK v Praze, VFN v Praze, 2010. ISBN 978-80-87258-47-7.

OREL, M., OBEREIGNERŮ, R., MENDEL, A. *Vybrané aspekty sebepojetí dětí a adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-4991-3.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.

ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2991-6.

SANDOVAL, A. et al. Šikana v dětství jako predisponující faktor pro psychické problémy v dospělosti. *Česká a slovenská psychiatrie*, 2014, 110(6), s. 317-325. ISSN 1212-0383.

ŠEVČÍKOVÁ, A. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-210-7527-6.

ŠMAHAJ, J. (2014). *Kyberšikana jako společenský problém*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4227-3.

VERNBERG, E. M., BIGGS, B. K. *Preventing and Treating Bullying and Victimization*. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-533587-3.

Internetové zdroje:

BĚLÍKOVÁ, B. Šikana – charakteristika. *Národní informační centrum pro mládež*. [online] 5.6.2018 [cit. 2018-11-03]. Dostupné z: <http://www.nicm.cz/sikana-charakteristika>

ČŠI. Tematická zpráva: Prevence a řešení šikany a dalších projevů rizikového chování ve školách. *Česká školní inspekce*. [online] 2016 [cit. 2018-11-03]. Dostupné z: [http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?HYPERLINK)

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

[HYPERLINK "http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?HYPERLINK)

[HYPERLINK](#)

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3) local
e=CSY HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)pn=3
" HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3) local
e=CSY HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)pn=3

" HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3) local
e=CSY HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3) local
e=CSY HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)

HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)pn=3

" HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)
HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)
HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)
HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)
HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3) local
e=CSY HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)
HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)pn=3
" HYPERLINK

["http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3"](http://www.csicr.cz/html/TZ_prevence_sikany/html5/index.html?&locale=CSY&pn=3)pn=3

JELÍNKOVÁ, A. Kyberšikana: stále více dětí je obětí i účastníkem. *Novinky.cz*. [online] 18.11.2017 [cit. 2018-11-03]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/internet-a-pc/bezpecnost/455060-kybersikana-stale-vice-deti-je-obeti-i-utocnikem.html>

KOPECKÝ, K. Kyberšikana zaměřená na učitele (2016). *E-bezpečí*. [online] 14.6.2016 [cit. 2018-11-03]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/veda-a-vyzkum/kybersikana-ucitelu-2016>

MŠMT. Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. [online] 2016 [cit. 2018-11-03]. Dostupné z: www.msmt.cz/file/38988_1_1/

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Druhy šikany	9
Obrázek 2: Průběh šikany	15

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1. Vzdělání rodičů	31
Graf 2. Otázka 1 – žáci	32
Graf 3. Otázka 2 – žáci	33

Graf 4. Otázka č. 4 – žáci	34
Graf 5. Otázka č. 8 – žáci	35
Graf 6. Otázka č. 12 – žáci	36
Graf 7. Otázka č. 17 – žáci	38
Graf 8. Otázka č. 25 – žáci	40
Graf 9. Otázka č. 29 – žáci	41
Graf 10. Otázka č. 30 – žáci	42
Graf 11. Otázka č. 32 – žáci	43
Graf 12. Otázka č. 33 – žáci	43
Graf 13. Otázka č. 34 – žáci	44
Graf 14. Otázka č. 38 – žáci	46
Graf 15. Otázka č. 4 – rodiče	47
Graf 16. Otázka č. 5 – rodiče	48

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Otázka č. 16 – žáci	37
Tab. 2. Otázka č. 18 – žáci	38
Tab. 3. Otázka č. 27 – žáci	40
Tab. 4. Otázka č. 35 – žáci	44
Tab. 5. Otázka č. 36 – žáci	45
Tab. 6. Otázka č. 37 – žáci	46
Tab. 7. Ověření hypotézy H1	49
Tab. 8. Ověření hypotézy H2	50
Tab. 9. Ověření hypotézy H3	51
Tab. 10. Ověření hypotézy H4	51

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Ludmila Štorková
Katedra:	Psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	Doc.PhDr. Josef KOnečný,Csc.
Rok obhajoby:	2019

Název práce:	Šikana, její charakteristika a výskyt mezi žáky druhého stupně vybrané základní školy
Název v angličtině:	Bullying, its characteristics and comparing the incidence in a village and a town
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá problematikou šikany na druhém stupni základní školy. V teoretické části je charakterizován fenomén šikany, její dynamika, hlavní aktéři. Popsána je role školy při řešení šikany a uvedeny jsou možnosti prevence šikany ve školní prostředí. V praktické části je popsán vlastní výzkum, jehož cílem bylo zjistit, jaké jsou zkušenosti a postupy žáků druhého stupně v oblasti šikany. Dílčím cílem bylo analyzovat přístup rodičů žáků ke svým dětem a škole v souvislosti s problematikou šikany. Výzkumný soubor tvořilo 93 žáků a 22 rodičů. Data byla analyzována pomocí statistických metod, k ověření hypotéz byl užit chí-kvadrát. V diskusi jsou zjištěné výsledky vztaženy k výzkumným otázkám a komparovány jsou s teoretickými východisky.
Klíčová slova:	Agrese, rodiče, šikana, škola, oběť, prevence, učitel, žáci.
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the issue of bullying at the second grade of elementary school. In the theoretical part is characterized the phenomenon of bullying, its dynamics, the main actors. Described is the role of the school in dealing with bullying and the possibilities of preventing bullying in the school environment. In the practical part, own research is described. The aim of the research was to find out what are the experiences and behavior of pupils of the second grade of elementary school in bullying. The partial objective was to analyze parents' access to their children and school in relation to bullying. The research sample consisted of 93 pupils and 22 parents. Data were analyzed using statistical methods, chi-squares were used to verify the hypothesis. In the discussion, the results are related to the research questions and are compared with the theoretical background.
Klíčová slova v angličtině:	Aggression, bullying, parents, prevention, pupils, school, teacher, victim.
Přílohy vázané v práci:	
Jazyk práce:	

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Dotazník pro žáky

Příloha č. 2: Dotazník pro rodiče

Příloha č. 1: Dotazník pro žáky

Univerzita Palackého
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

Áno, holly a škola.

přináším vám dotazník, který slouží jako podklad pro vypracování mé bakalářské práce na téma Škola a škola a řada bych vás požádala o co nejřetěziti vyplnění tohoto dotazníku.

Škola – prostředí, které velmi dobře znáš, a tvoří významnou roli ve Tvém životě. Tvůj názor je pro mě důležitý, může významnou měrou přispět k odhalení případných nedostatků a ke zlepšení vztahů a bezpečí ve vaší škole. Informace pomohou zahrnutí údržování slabším a bezbranným. Přetrva, prosím, a zamysli se nad naše uvedení tvrzení, které mohou mít vztah k vaší škole a k tomu, co tu probíhá. Přemýšlej, jak to vidíš TY, jaký máš na to názor. Dotazník je anonymní (tajný), své jméno neuváděj. Vyplnění celého dotazníku ti zabere přibližně 20 minut.

Co je to šikana?

Šikánování (přv. z franc. *chicaner*) je úmyslné chování, jehož cílem je psychicky či fyzicky ublížit slabšímu jedinci (skupině). Děje se opakovaně a je určena proti slabšímu jedinci či skupině, kteří se nemají nebo z různých důvodů nemohou bránit. Šikana zahrnuje fyzické ublížování jako např. vydlání, bití, fackování, postřikování, poškozování osobních věcí, krádež, loupež, ale i slovní nátlak, v podobě vyhrožování, ponižování, pomluvy, výsměchu, nadávek. Může mít i formu politování oteřování. V dnešní době se může šikana realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace (chytré telefony, tablety, notebooky), jedná se o tzv. *kyberšikana*. Šikana se objevuje ve školách, sportovních klubech, vězení, v armádě, zaměstnání, ale i v rodině. Šikánování se děje skrytě a my se o něm můžeme dozvědět posří nebo také vůbec ne.

Jsem děvče – chlapec

Třída:

Škola:

Datum: _____

1. Jsi rád(a) v této třídě (škole)?

ano

ne

2. Máš ve třídě dobrého kamaráda, kterému se můžeš se vším svěřit?

ano

ne

nevím

3. Patříš ve třídě do nějaké party?

ano

ne

4. Můžeš se spolehnout na všechny spolužáky?

ano

ne

nevím

5. Se spolužáky se navzájem uznáváte?

ano

ne

6. Můžeš před svými spolužáky přiznat každou svou chybu, aniž by tě odsoudili?

ano

ne

7. Máš strach ze svých spolužáků?

ano

ne

8. Když potřebuješ, spolužáci ti pomohou a poradí?

ano

ne

9. Pomáhají Ti učitelé s řešením problémů ve škole?

ano

ne

10. Můžeš hledat pomoc u učitelů při řešení problémů spojených se školou?

ano

ne

11. Můžeš hledat pomoc u učitelů při řešení osobních problémů?

ano

ne

12. Jaké bylo tvé poslední vysvědčení?

jedničky a dvojky, příp. samé jedničky

několik trojek

jiné

13. Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?

jedničku

dvojku

trojku

14. Byl(a) jsi svědkem, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky?

ano

ne

15. Ublížoval ti někdo nebo ubližuje ti v současnosti někdo ze školy?

ano

ne

V případě, že jsi na tuto otázku odpověděl(a) ANO, pokračuj, prosím, dále k ot. č. 30, další otázky vyplňovat nemusíš.

V případě, že jsi na tuto otázku odpověděl(a) NE, pokračuj, prosím, až na ot. č. 31.

16. Jak je ti ubližováno?

Stačí zakroužkovat, co se ti stalo, ale pokud chceš, můžeš to popsat vlastními slovy na druhou stranu listu.

ignorování – posměch – ponižování – pomluvy – nadávání – fackování – bití – kopání – rány pěstí – poškozování osobních věcí – navádění – jinak (jak?)

17. Jak často ti bylo (je) ubližováno?

téměř každý den

téměř každý týden

asi jedenkrát měsíčně

18. Kde se to děje?

- v šatně – na chodbě – na WC – v jídelně – ve třídě – v tělocvičně – v družině – na kroužcích
– cestou do/ze školy – na zastávce autobusu/vlaku – na hřišti – jinde – kde?

19. Kdo ti ubližuje? Dívka nebo chlapec?

- dívka – dívky (kolik)
chlapec – chlapci (kolik)

20. Svěřil(a) jsi se někomu?

- ano
ne

21. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

- ano
ne

22. Myslíš, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?

- ano
ne

23. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

- ano
ne

24. Svěřil(a) jsi se s tím, že je ti ubližováno, rodičům?

- ano
ne

25. Kdo myslíš, že by ti s tímto problémem mohl nejvíc pomoci a proč?

.....
.....
.....
.....

26. Jsi sám(a), komu ve třídě (škole) ubližuješ?

- ano
ne

wopB62B.tmpoleObject6.bin

wopB63C.tmpoleObject7.bin

Příloha č. 2: Dotazník pro rodiče

Příloha č. 2: Dotazník pro rodiče žáků základních škol

Univerzita Palackého
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

Vážení rodiče,

známí již dobře náham obor výchovněvýchovného učitelství v rámci Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Tento dotazník slouží jako podklad pro náš výzkum čtenosti výkrytů žáků na českých školách.

Váš(a) syn (dceru) dnes vyšetřoval(a) dotazník zahrnující průběh čtenosti mezi žáky 8. tříd ZŠ.

Tímto bych Vás ráda požádala, zdali byste byli ochotni přispět k řešení této formou také vy sami, zamyslet se nad daným tématem a vyplnit krátký dotazník.

Dotazník je, stejně jako u žáků, anonymní a jeho výsledky budou pouzity výhradně pro účely mé bakalářské práce.

Jsem žena – muž

Věk:

Nejvyšší dosažené vzdělání:

Povolání:

1. Myslíte si, že se Vaše dítě může stát obětí šikany ve třídě (škole)?

ano

ne

2. Myslíte si, že by se Vám Vaše dítě svěřilo, že má problémy související se šikanou?

ano

ne

3. Dokázali byste svému dítěti v tomto pomoci? Jak?

ano

ne

4. Udělily byste trest tomu, kdo ubližuje Vašemu dítěti?

ano

ne

nevím

5. Myslíte si, že škola dělá maximum v prevenci sociálně patologických jevů jako je násilí, šikana, drogy, vandalismus, terorismus, kriminalita, rasismus, prostituce atd.?

ano

ne

6. Jste rád(a), že Vaše dítě navštěvuje právě tuto školu?

ano

ne

7. Můžete tuto školu doporučit svým známým pro jejich děti?

ano

ne

8. Dověděli(a) jste se někdy, že si žáci navzájem ubližují? Jak?

ano

ne

9. Má Vaše dítě strach ze spolužáků?

ano

ne

10. Myslíte si, že Vaše dítě chodí do školy ráda?

ano

ne

Chcete-li něco dodat k tématu, zde je prostor pro Vaše vyjádření

Děkuji za čas, který jste věnoval(a) vyplnění dotazníku.

Ludmila Štorková, UPOL, Pedagogická fakulta